SZOCIALISTA KÖNYVTÁR

HORVÁTH ZOLTÁN:

HOGY VIZSGÁZOTT A MAGYARSÁG

NÉPSZAVA KIADÁS

www.vatera.hu regikonyvek.hu

Könyvleltári napló 8/1946
Könyvszockleltár XI. csop. 131 t. / 1

Bevezetés.

A címben feltett kérdés megmagyarázza e tanulmány témáját, de legyünk vele eleve tisztában, hogy így fogalmazva hibás. Magyarság — ilyesmi mint egység, amely állástfoglalni, cselekedni, felelősséget vállalni tud, — valójában nincs. Vannak a magyar nemzethez tartozó egyének és vannak a magyar társadalmon belül osztályok, amelyek a maguk osztályhelyzete szerint meghatározott szempontok alapján foglalnak állást poitikai, gazdasági és szociális kérdésekkel szemben.

A magyar állam, még fokozottabban, mint a többi európai állam, osztályuralmat jelentett. Mint jellegzetes osztályállam, természetesen az uralkodóosztályok politikai akaratának volt alárendelve s így hamis és hazug lenne az osztályuralom cselekedeteiből az uralomtól távoltartott (s azzal gyakran éles ellentétben álló) többi osztályok magatartását is egységesen megítélni. Mert a közelmult nyiltan s az azt megelőző 25 esztendő többé-kevésbbé burkoltan fasiszta kormányzatának állásfoglalásából nem lehet a magyar proletár, a magyar paraszt s a magyar értelmiség egy — bár igen kis — részének valódi magatartását megítélni.

A címbeli kérdésre adandó válasz tehát nem lehet egyszerűen annyi, hogy „jól" vagy „rosszul" vizsgázott. A felelet többféle és bonyolult magyarázatra szorul s végül magát a feltett kérdést nem is válaszolja meg. Mert rá fogunk ugyan mutatni arra, hogy a magyar állam, mint a magyar nemzeti élet szervezett megnyilvánulása hogyan „vizsgázott" az egyetemes emberiség, de különösen az európai kultúra e különlegesen válságos próbatételén, amit a fasiszta-náci uralmak szellemi, politikai és szociális mételye jelent, de ugyanakkor hozzá kell majd tennünk, hogy az egész nemzet egyes osztályai külön-külön, hogy állták meg a helyüket. Sőt ezen túlmenően abból fogunk s abból kell kiindulnunk, hogy milyen volt az osztályok egymásközti erőviszonya s hogy ez erőviszonyok kialakulásának hol, milyen eredőkben kell keresni az okát. Csak azon az alapon lehet osztályzatot adni a vizsgázónak, ha megállapítjuk, hogy mit tett s szembeállítjuk azzal, hogy mit tehetett volna.

Mivel azonban az osztályok erőviszonyai nem egyszerre s önmaguktól adódnak, hanem messze a multba visszanyuló történelmi folyamat eredményeként alakulnak ki, a megadott keret határain

belül rá kell mutatnunk magára erre a történelmi folyamatra, a történelmi háttérre, amely 1919 augusztus másodikáig vezetett s amely Magyarországot a világ első fasiszta országává tette, azaz nyiltan beszélve: *az első olyan állammá, amelyben a nyilt erőszak, a faji és vallási türelmetlenség, a polgári jogok szemérmetlen, részben általános, részben partikuláris korlátozása, a hatalommal való lelkiismeretlen és gátlást nem ismerő visszaélés, az önző osztályuralommal párosult, proletárüldöző kizsákmányolás diadalmaskodott az emberi jog, a törvény és a szabadság felett.*

Már itt, az elején kimondhatjuk, hogy *abban, ami történt, kétségtelenül arányosan s bizonyos mértékben vétkes a nemzet valamennyi osztálya.* Mert aminthogy a válságbajutott házasságban rendszerint kétoldali a hiba s a házasfelek egyike sem tudhatja magát teljesen ártatlannak, úgy az osztályok kényszerházasságában is valamennyi társ viseli a felelősség bizonyos hányadát. Nagy felelősség terheli azt, aki uralkodik és tevékeny, de nem mentes a felelősség alól az sem, aki passzív és tűri, hogy helyette és nevében (mégha hozzájárulása nélkül is) eljárjanak, cselekedjenek, kormányozzanak. A mult magyar uralkodóosztályok aktív részesei az elkövetett hibáknak — az elnyomott, jogfosztott és kizsákmányolt osztályokat terheli a felelősség azért, hogy megtűrték maguk fölött ezt az uralmat s nem tudtak vele szemben eredményesen fellépni.

A felelősség mértéke természetesen sokszoros súllyal terheli azokat, akik önmaguk cselekedtek s akik távoltartottak maguktól s uralmuktól minden, a maguk hatalmi és osztályérdekeikkel ellenkező akaratot. Ennek a tanulmánynak feladata tisztázni a felelősség megoszlását s rámutatni a mult ama végzetes hibáira s tévedéseire, amelyek szükségszerűen 1944 gyászos emlékű esztendejének arcpirító eseményeihez vezettek.

91767

I. A magyar feudál-liberalizmus korszaka.

Az 1908. évi nagy választási harc idején *Kunfi Zsigmond elvtárs* egy nagy beszédében megállapította, hogy a magyar közélet első feladata *a magyar feudalizmus helyett létrehozni a magyar kapitalizmust*, tehát a polgári államot, mert a szocializmus ügye is csak ezen az úton juthat előbbre.

A magyar szocialista mozgalom multjának nagy nemzedéke világosan látta a magyarországi fejlődés rendkívüli elmaradottságát s nem habozott ezirányban leplezetlenül megmondani a tömegek előtt az igazságot. Az első világháborút megelőző korszak többek között abban is igen élesen és lényegbevágóan különbözött az ellenforradalmi időktől, hogy a liberális színezetű feudalizmus akkor még (bizonyos határokon belül) eltűrte a félig-meddig nyilt beszédet — az ellenforradalom már ennél sokkal hamarabb hazaárulásról beszélt s ügyészért kiáltott volna.

A magyar történelmi osztályok s a hozzájuk csatlakozó, dörgölőző, gentryskedő városi pénzarisztokrácia a kiegyezést követő fejlődő, gazdagodó és konjunkturás évtizedekben oly biztonságban érezte magát, hogy az egyszerű kritikát nem kellett belefojtani az emberekbe. A maga prosperitásához és profitéhségének kielégítéséhez egyrészt szüksége volt a politikai és gazdasági liberalizmus nyujtotta könnyedségre, rugékonyságra, másrészt azonban helyzete folyamatos és állandó biztosításához, mégis ügyelnie kellett arra, hogy a szabad szó ne hallassék le túl mélyen a nép alsóbb rétegeihez s ne lehessen komolyabb meggondolások, tiszta elmélkedés megindítójává a társadalom elnyomott osztályainak körében.

A századfordulót követő korszakban, csakúgy mint már századok óta a feudális nagybirtok volt a hatalom tényleges tulajdonosa. Ennek a hatalomnak aránylag igen kis számú (arisztokrácia és főpapság) részese mellett a rendszer legfőbb haszonélvezője a köznemesség utódaként kialakult, nagyrészt középbirtokos családból származó s részben elszegényedett *hivatalnok-középosztály* volt s mindkettővel lelki szövetségben, érdekközösségben élt a fővárosi, igen erősen snobb-hajlandóságú *bank és ipari nagytőke.* Ez utóbbit s így rajta keresztül az egész rendszert őszintén támogatta a lakájszellemű városi kispolgárság, amely megelégedett azzal a tudattal, hogy ő, *a polgár*, különb érték a paraszt és proletár rétegeknél —

és elfogadta a nagyurak nagy üzleteiből neki juttatott kis morzsákat.

Jellegzetesen magyarországi társadalmi elhelyezkedés és lelki beállítottság jut kifejezésre ebben, mert *a felfelé való lázadás helyett a lefelé történő pozíció-védelem jellemzi.* A magyar osztályöntudatot nem az adta meg, hogy ki áll magasabban, azaz előnyösebb, kivételezett helyzetben s ki jut az egyik feje fölött, sőt mások kárára kizsákmányoló haszonhoz, hanem az, hogy van-e olyan, aki még mélyebben áll, van-e olyan, aki őt tekinti s tudja maga felett állónak, van-e olyan, akit lenézhet.

Igy alakult s ebből a lélektani fenoménből nőtt ki az a vészes rendszer, amelyben a falusi kisbirtokos, sőt még a törpebirtokos is hajlandó volt megnyugodni a maga osztályhelyzetében, mert magánál nyomorúságosabb helyzetben látta a zsellért, a földnélküli, kolduszegény cselédet (aki viszont megvetette a tótot, az oláht, a zsidót) — s éppen ennek folytán szinte megközelíthetetlen volt minden olyan felvilágosító eszme számára, amely figyelmét alulról felfelé irányította volna. Ennek folytán végeredményben nemhogy ellensége lett volna a fennálló feudális rendnek, hanem a valóságban egyenesen támogatója lett.

Az uralkodó rendszer nagy haszonélvezőinek pedig csak arról kellett gondoskodniok, hogy a közfigyelmet az osztálykérdések, a szociális problémák helyett más irányba tereljék, ahol rájuk nézve nem származik veszedelem. Századokon át a grávámenek, a sérelmezési politika, a közjogi lappáliák hánytorgatása töltötte be ezt a szerepet — a kiegyezés után a függetlenségi programm, az Ausztriától való elszakadás, az önálló vámterület, a magyar nyelvű hadsereg s az ezzel kapcsolatos kérdések kerültek előtérbe s pótolták a mindenképpen nélkülözhetetlen „elterelő" eszközt. A „nemzeti öntudat", a „nemzeti virtus" hangoztatása, az osztrák elnyomó szándékok hirdetése töltötte be a magyar politikai élet légkörét s más kérdés alig kerülhetett felszínre. Minden baj oka az osztrák hatalom, amellyel szemben egységes nemzeti kiállás szükséges. A legfőbb veszedelemmel, a nemzetiségi problémával is csak úgy lehetett szembeszállni, ha nem teszünk különbséget állampolgár és állampolgár között, hanem — egyformán elnyomott és jognélküli állapotban tartjuk meg valamennyit.

A feudalizmus e módszere évtizedeken át, tehát a kiegyezéstől, majdnem a világháború kitöréséig teljesen megfertőzte a magyar közéletet s magát a nemzetet is — tehát maradéktalanul megfelelt az uralkodó osztályok céljának. Európának — talán az egyetlen cári Oroszországot kivéve — nem volt egyetlen más állama sem, ahol még fennállott volna az úgynevezett „úri" osztály ilyenfokú tisztelete és kivételezett helyzete, mint Magyarországon. Az „úri" fogalom a nyugati népek szótárából is kiesett már, amikor nálunk még minden valamire való embernek az a vágya, hogy a gyerekéből „urat" neveljen, „úri családnak", „úriembernek" tekintsék.

A tömegekben mégis lassan felgyülemlő és néha már kirobbanással fenyegető elégedetlenséget, amit Európa keletén az időről-időre, felülről megrendezett pogromokkal intéztek el, Magyarországon a közjogi problémák felszínentartásával vezették le. A dolgozó tömegek millióinak haragja az osztrák „elnyomó szándékok" ellen fordult. De a tömegek — jogtalanok lévén — ennek az érzelemnek a nyilt rendszerű, tehát komolytalan és amúgyis nagyon szűkreszabott választójog mellett a parlamentben soha nem tudtak kellő nyomatékot szerezni. Ez igy azután teljesen megfelelt az egész rendszerrel szemben lojális uralkodóosztály kívánságainak. A tömegek figyelmét elterelte, de nyugtalanságuk a parlamentben nem érvényesült. A rendszer azután gondoskodott róla, hogy a népmilliókat tudatlanságban, vagy teljes mértékben hamis ismeretekben hagyja meg s igy soha nem kellett attól tartania, hogy a tömegek öntudatra ébredve, fellázadnak, tisztán felismerik való helyzetüket és felelősségre vonják eddigi kizsákmányolóikat.

A tömegek politikai téren teljesen iskolázatlanok maradtak, az igazi kérdéseket, az igazi problémákat meg sem látták, fel sem ismerhették — s a liberalizmus sohasem terjedt ki addig, hogy a város igazi értelmiségének hangját engedje a faluba, a zsellérig is eljutni. Ezen a ponton azután szolgabíró, jegyző és csendőr egyesült ereje vetette közbe magát — mozgósították tehát a leplezetlen erőszakot, nehogy akárcsak kísérletezésekre is kerülhessen a sor.

E középkori csökevény rendszer ellen csak a magyar szociáldemokrácia harcolt eredményesen — tehát nyilvánvaló, hogy a szociáldemokráciának kellett a legtöbb és legélesebb üldöztetést elviselnie. Gyülekezési jog, szervezkedési jog súlyos megszorítása, lapengedélyek bevonása, kolportázsjog megtagadása, s gyakori súlyos bírói ítéletek — ez volt a liberálisnak nevezett korszak állásfoglalása a nem kívánatosan szabad kritikával szemben, mihelyt attól kellett tartania, hogy a bírálat meggyőző ereje híveket hódít, visszhangra talál.

A félrevezetett tömegek öntudatra-ébredésének kezdetén szakadt rá az országra az első világháború — s az uralkodó osztályok nem ismerték fel, hogy a háború kirobbantásával önmagukra idézték fel a legvégső veszedelmet. Ha igaz az, hogy Tisza István valóban ellenezte a hadüzenetet, akkor ő, a feudalis Magyarország méltán gyűlölt inkarnációja volt az egyetlen, aki legalább tisztán látott, s számolt vele, hogy a háború — bárhogyan végződjék is — a feudalizmus fölött megkondítja a lélekharangot.

II. Az első világháború és az összeomlás.

A politikai gyámság alatt tartott magyar nép nem tudta — és nem is tudhatta — világosan felmérni a háború kitörésének jelentőségét. Az elmult század valóban nagy magyarjai — elsősorban persze az emigrációban megnőtt Kossuth — előrelátták, hogy az előbb-utóbb elkerülhetetlenül bekövetkező európai nagyhatalmi összecsapás a roskadozó Habsburg-birodalom végét jelenti majd, s így minden erejükkel azon voltak, hogy a Habsburg-bukás ne jelentse egyben Magyarország bukását is. Ezért állt elő Kossuth nagyszabású dunai konföderációs tervével; érezte és hirdette, hogy csak a nemzetiségi béke, a magyar s a környező szláv népek szövetsége biztosíthatja a magyar állam fennmaradását.

Minden józanul gondolkodó ember is világosan felismerheti, hogy *a soknyelvű országok nemzetiségi békéje csak a teljes és minden területre kiterjedő demokrácia világában képzelhető el.* Csak Svájc tiszta és hamisítatlan demokráciája tudta surlódásmentessé tenni többnyelvű lakossága együttélését.

A magyar közéletben csak kigúnyolt kisebbség, néhány „elméleti szobatudós", mint az urak hangoztatták, merte a magyar-Svájc eszméjét felvetni. Csak elenyésző törpe kisebbség volt az, amely távol a hatalomtól, sőt magától a törvényhozástól is, követelte, hogy az ország önként és békésen adja meg a nemzetiségek teljes egyenjogusítását, valódi autonómiáját. Az uralkodó osztályok természetesen hallani sem akartak erről, *mert hiszen a nemzetiségek egyenjogusítása egyben a magyar elnyomottak egyenjogusítását is elkerülhetetlenné tette volna.* Ezért inkább hazaárulásról beszéltek, s a magyar szupremáciát hangoztató frázisokat állították szembe az amúgyis kevés visszhangot keltett figyelmeztetésekkel.

Pedig az urak nem a „töretlen nemzeti ideált" féltették, amint ezt hirdették, s elhitették a nép millióival, hanem saját vagyoni és hatalmi kiváltságaikat. Mert „vitam et sanguinem, sed avenam non" — életünket és vérünket, de pénzt nem — ez volt a valóság. S aki felemelte szavát a rosszhiszemű népbolondítás ellen — az minden üldözésre, minden gyalázásra felkészülhetett s saját bőrén tapasztalhatta, hogy mit jelent szembekerülni a hatalom birtokosaival.

A tudatos félrevezetéssel becsapott, s az önálló véleményalkotásra képtelenné tett magyar nép, így került bele a világháborúba, a világtörténelem egyik legsúlyosabb krizisébe, anélkül, hogy a

nemzet létét fenyegető veszedelem mineműségéről és méretéről akárcsak sejtelme is lehetett volna. Védtelenül kiszolgáltatott eszköze volt az urak hihetetlenül rövidlátó politikájának, készpénznek vette a magyar virtuskodó szólamokat, s elsősorban vakon hitt a német militarizmus agyondicsért szervezetének legyőzhetetlenségében. Azokba, akik igyekeztek felemelni tiltakozó szavukat — a magyar szociáldemokratákba, s a kiserejű baloldali, radikális polgári vezetőkbe — cenzurával, hadbírósággal, statáriummal és kivételes intézkedésekkel belefojtották a szót.

De persze a háború nem a régmult századok hamis glóriával övezett, virtuskodó hadjáratnak bizonyult, hanem embermilliók életre-halálra szóló harca lett, amely valójában egy új világ, egy igazabb és tisztultabb szemlélet megszületéséért folyt s hátterében a kapitalista termelésnek a szocialista tanításban megjósolt válsága húzódott meg. Az első világháború szörnyű vérözöne természetszerűleg felébresztette a népek millióiban a mesterségesen elnyomott szabadságvágyat. A szenvedések, a megpróbáltatások, az emberfeletti áldozatok — a fronton és a front mögött — a tömegekben felkeltették a vágyat az emberhez méltóbb sors után, mert tudatára ébresztették annak, hogy *ha jók arra, hogy a háborúban százezer számra elpusztuljanak, akkor vajjon miért nem érdemlik meg béke idején, hogy emberhez illő életet éljenek, s miért nincs szavuk önmaguk sorsának, háborúnak vagy békének elhatározásában, eldöntésében.*

Sem a háborús, kivételes rendszabályok, sem a vérengző katonai vészbíróságok nem hallgattathatták el a tömegek türelmetlen követelését — a feudalizmus legerőteljesebb képviselőjének, Tisza Istvánnak el kellett távoznia, hogy olyan kormánynak adja át a helyét, amelytől remélhető, hogy a nyugtalankodó néphangulatot le tudja csendesíteni, ki tudja és ki akarja elégíteni.

Ami azután ebben a helyzetben történt, az nemcsak kivételes élességgel jellemzi a magyarországi politikai állapotokat, hanem a tiszta történelmi elemzés számára egyben előrevetíti képét az egész legutóbbi negyedszázad magyarországi fejlődésének. Az Eszterházy-kormány megalakul, még pedig kifejezetten azzal a céllal, hogy törvénybeiktassa a demokratikus, általános, titkos, községenkinti választójogot. Az új választójogi novella előkészítésére külön minisztériumot állít fel, s annak vezetését a magyar városi polgárság képviselőjére, a parlamenti választójogi blokk egyik vezetőjére, az évtizedes választójogi küzdelem egyik kipróbált, s a tömegek bizalmát élvező kimagasló alakjára, Vázsonyi Vilmosra bízza. Minden józan emberben meg kellett erősödnie annak a meggyőződésnek, hogy ez a maga nemében tökéletes megoldás. De mi történik a valóságban?

Eszterházy Móric, majd röviddel később Wekerle Sándor kormányában éppen erre *a Vázsonyi Vilmosra hárul a feladat, hogy falazzon, a szó legkomolyabb értelmében társul szegődjék a választójog megigért demokratikus átalakításának, megreformálásának elsikkasztásához.* A magyar társadalom most megmutatta igazi és egyben sajátos arculatát. Mikor az alulról jövő nyomás erejének kénytelen engedni, akkor pillanatnyilag meglapul, a kényszer hatása alatt látszólagos engedményeket tesz. De csupán

a percet lesi, amikor mindent visszavonhat, s már magában az engedményben is bennerejlik a visszavonás szándéka. A végrehajtást olyan emberre bízza, akit elvakít, elkábít nagy személyes sikere, aki elszédül attól, hogy belépést kapott az uralom kulisszái mögé, hogy bejuthatott az uralkodó osztályok bűvös légkörébe.

Látni fogjuk, hogy néhány esztendővel később ugyanezzel a rendszerrel Nagyatádi Szabó Istvánra hárították a feladatot, hogy elposványosítsa azt a földreformot, amelyért egész életén át harcolt.

A magyar társadalom minden alsóbb rétegének (s idetartozott mindenkor a polgárság, főleg a városi kispolgárság) snobb szelleme itt maradéktalanul érvényesült, s végül arra vezetett, hogy a nép megnyugtatására kormányba fogadott Vázsonyi, a csalódott tömegek egyre növekvő nyugtalanságát látva, nyiltan azzal fenyegetőzött, hogy „eltiporja" a pesti utcát, — ahonnan saját pályája elindult, — s a tulontúl megérdemelt jogát követelő dolgozó tömeget, amelynek bizalma emelte őt a kormányhatalomra!

Az „úri" Magyarország tehát ismét, a töméntelen sok áldozat után is, újból kisemmizte jogaiból a magyar népet, a proletártömegeket, s mikor a háború végetért, szinte belekényszerítette az országot, a kifáradt és csaknem közönyössé tompult lakosságot a forradalmi megmozdulásba.

Az az emlékezetes nap, amikor Tisza megdöbbentő cinizmussal jelentette be — mintegy mellékmondatban — a képviselőháznak, hogy a háborút elvesztettük, a magyar feudalizmus végleges bukását jelzi. Ezt a bukást még el lehetett ódázni — de elhárítani többé nem. A magyar történelmi osztályok örök bűne, hogy ezért a történelmi szempontból oly rövid 25 esztendős elodázásért kockára tették az egész magyar nemzet létét, fennmaradását.

III. Az októberi és márciusi forradalmak.

A magyar nép nemcsak előkészületlenül, hanem politikai tekintetben iskolázatlanul és minden rutin nélkül cseppent bele a forradalomba. Elegendő csupán arra utalni, hogy *sem a szociáldemokratáknak, sem a baloldali polgári pártoknak egy képviselője sem kapott helyet a magyar osztályparlamentben.* Ebben a tekintetben a 20. században egyedül álltunk az egész világon. Így tehát a gyakorlati politika teréről leszorítva, merőben elméleti elgondolásokra kényszerültek mindazok, akikre az összeomlás pillanatában maguk a bukott osztályok erőszakolták rá a hatalmat. Mert ne felejtsük el: Károlyi Mihály első kormányát még a király megbizottjaként József főherceg nevezte ki — s a „forradalom" kormánya az ő kezébe le is tette az esküt. Ez a tény önmagában is jellemző és példátlan a világtörténelemben. Forradalmi kormány, amely először hűségesküt tesz a bukott rendszerre, s azután — kérelmére! — felmentést kap az eskü alól. A forradalom ebből következtetve erőtlen — a bukott rendszer megmaradt emberei pedig rosszhiszeműek és gyávák.

Erőtlen és gyenge a forradalom, mert nem meri egyenesen vállalni önmaga forradalmi mivoltát, nem akar leszámolni régmult idők elavult hagyományaival, nem tud hinni benne, s nem mer úgy tenni, mintha hinné, hogy az ország közvéleménye valóban mögötte áll. S ennek folytán nem tud úgy cselekedni, nem tud úgy kormányozni, hogy a tömegeket valóban maga mögé állítsa s meg is tartsa. Feladata amúgy is végtelenül nehéz. Hiszen tulajdonképpen egy vagyontalan csődtömeget vesz át, s abból kell mégis életlehetőséget nyujtani agyonkínzott, éhes, türelmetlen millióknak. De ha ehhez a nehéz feladathoz még az önmaga állította gátlások is hozzájárulnak, akkor a feladat megoldhatatlanná válik.

Azt pedig, hogy milyen jellemtelen a bukott rendszer, nem is kell sokat bizonyítani. Elég arra utalni, hogy azok között, akik siettek az új rendszerre letenni a hűségfogadalmat, elsők közt van József főherceg, az ellenforradalom első kormányzója, Friedrich István, az ellenforradalom „jogforrása", sőt még Gömbös Gyula vezérkari százados is, a magyar fasizmus legkártékonyabban korlátolt bálványa is. Ennek a forradalom sodrába magát becsempészett tömegnek — mert valóban tömegről lehet szó — könnyű dolga volt azután, amikor a maga reakciós és ellenforradalmi

érdekei szemelőtt-tartásával elégedetlenséget igyekezett kelteni a nép soraiban. S mivel volt új népkormány, lassan elfelejttették a néptömegekkel, hogy ez a kormány éppen az ő végzetes örökségüket vette át, az ő vetésük átkos termését kénytelen betakarítani.

A magyar tömegek azt látták, hogy az új kormányzat alatt életük napról-napra súlyosabbá lesz. Tudomásul kellett venni, hogy az ország területének jelentős része elveszett. Látni kellett, hogy a pénz vásárlóereje egyre romlik s mindez majdnem attól a naptól kezdve következett be, amikor az új rendszer átvette az uralmat.

A tudatosan félrevezetett, hamis propagandával átitatott néptömegek nem látták meg a világos összefüggést a vesztett háború és a romlás között. Ők csak azt tudták, hogy valaki felelős az élet megnehezüléséért s ki más lenne elsősorban, ha nem a kormány, amelynek megvan a hatalma arra, hogy intézkedjék? Világos a gondolatmenet együgyűsége — s még világosabb hirdetőinek végtelen rosszhiszeműsége is.

Azok, akik a vesztett háborúért felelősek voltak, meghuzódtak a homályban s kaján örömmel, várakozva figyelték az új kormány nehézségeit, reménytelen küzdelmét olyan akadályokkal, amelyeket elődeitől kapott örökségbe. A magyar baloldal s az októberi forradalom nagy és súlyos vétke, hogy nem tudott és nem mert még önmagában sem szakítani a magyar multból megmaradt előítéletekkel. Ennek folytán nem tudta politikáját a valóság alapjaira építeni, tehát el kellett buknia. Ha az októberi rendszer számol a háború elvesztéséből folyó következményekkel, ha tudomásul veszi a területi veszteségeket és ennek alapján azonnal kiírja a választásokat s végrehajtja a földosztást, akkor igen hosszú esztendőkre lehetetlenné tette volna az ellenforradalmat. (Tudjuk, hogy az ellenforradalom, mihelyt újra hatalomrajutott, éppen a földosztás elkerülésére, ezt a politikai utat választotta.) Az októberi kormány ezt merte megtenni, mert félt a „fait à compli" jogfeladásától s ezzel önmaga húzta ki lába alól a realitás talaját. Ábrándokat kergetett s ebbe minden kormányzatnak bele kell buknia.

A nagytömegek nem a kormány jóakaratát látták, hanem csak az egyre fokozódó zavart; nem tettekkel kerültek szembe, hanem meg kellett elégedniök a biztató ígéretekkel. Könnyű feladat volt tehát egyenetlenséget szítani a paraszt és a város, a proletár és a polgár között, hogy az egyenetlenkedés közben a bukott rendszer ismét előtérbe kerüljön. Ez a folyamat pontosan be is következett.

Az októberi forradalom tisztaszándékú és nagykulturájú intellektuális vezérkara, érezve, hogy a tömegek bizalmát fokról-fokra veszíti, önmaga is fölismerte erőtlenségét s e fölismerésből természetesen fakadt az, amit végül tett. Át kellett adnia a hatalmat annak a proletármozgalomnak, amelyben megvolt a bátorság rá, hogy valóban forradalmi alapra helyezkedve, fegyveresen igyekezzék szembeszállni a reakciós győztes hatalmakkal s velük szemben az ugyancsak forradalmi Oroszország példáját kövesse.

De jellemző, igen sajnálatosan jellemző a magyar nép politikai kiskorúságára, hogy *amint tétlenül tűrte a háború előtti jogtalanságot, önmaga kirekesztését az államéletből, sőt tiltakozás*

nélkül tudomásulvette a hadüzenetet, úgy ellenmondás nélkül fogadta az októberi demokráciát s a márciusi tanácsköztársasági rendszert is.

A magyar uralkodóosztályok, de a magyar polgárság is példátlan szervezetlenségről, hihetetlen gyávaságról tett tanúbizonyságot. Rövid néhány hónap alatt két döntő jelentőségű, országátalakító forradalom zajlott le, anélkül, hogy a bukó rendszer védelmében, vagy az új rendszer diadaláért akár egyetlen csepp vért áldozott volna bárki is. A régi rendszer védői között nem akadt, aki ilyen áldozatra képes vagy kapható lett volna, az új rendszer harcra kész híveinek egyszerűen nem akadt ellenfelük, nem volt kivel harcolniok.

Az októberi forradalom büszkén hirdette magáról, hogy vértelen forradalom volt, de ez a humanista büszkeség egyben lesujtó vélemény a bukott rendszer híveiről, akik között nem akadt senki, hogy hitéért, meggyőződéséért nyiltan fölvegye a harcot. Mert nem hitről, hanem közönséges érdekről volt szó s a gazdagodás vágya nem teremt hősöket, csak hatalmaskodókat és kizsákmányolókat. S ez a valóság a maga csalóka optikájában azt eredményezte, hogy a forradalmat irányító kormány és vezérkar eleinte túlságosan könnyen elhitte, hogy a nemzet töretlen egységben áll mögötte. Nem készült fel az annyira erőtlennek bizonyult reakció elleni harcra, nem vette elég komolyan s hagyta a reakció suttogó, alattomos munkáját érvényesülni. A demokratikus kormányzás, a szabadság ilyen értelmezése csak önmaga gyengítésére, erejének lerombolására vezethetett, mert a szabadság ellen éppen a szabadsággal visszaélők indítottak rohamot s a rendszer nem érezte azt az elemi kötelezettséget, hogy azt, aki a szabadság ellen harcol, nem illeti meg a szabadság joga.

S mikor márciusban megalakult a Tanácsköztársaság, a magyar nép továbbra is csak hallgatott. Nem ellenkezett, de nem is támogatott senkit, Visszahúzódott a maga négy fala közé s engedte, hogy azok intézzék sorsát, akik ezt a szerepet vállalták. De segítséget nem adtak, áldozatot, munkát, támogatást nem siettek felajánlani.

A magyar, főleg pedig a budapesti ipari proletariátus vállalta a rárótt harcot. Heroikusan és elszántan küzdött a munkáskormány mögött. De az ipari munkásság önmagában nem volt, nem lehetett elég erős ahhoz, hogy ideológiáját egy egész ellenséges világgal szemben kormányzati programmként meg tudta volna tartani. Annál kevésbbé lehetett erre hivatott, mert hiszen ő maga is súlyos vérveszteséget szenvedett a háború alatt, mert számbeileg csak kis részét tette ki az egész magyar társadalomnak és végül, mert egy leromlott, politikailag lejtőre jutott, gazdaságilag csődbekerült országot kapott örökségbe.

Az ellenforradalmi érzelmű középosztály viszont okosabbnak tartotta, hogy a reakciós entente seregek által megszállva tartott területekre meneküljön s onnan, a biztos fedezékből (ellenséges fegyverek fedezékéből!) intrikáljon az amúgy is súlyos, megoldhatatlan problémákkal, az ő viselhetetlen örökségükkel terhelt kormány ellen. S akkor is folytatta ezt az aknamunkát, mikor a magyar kormány csapatokat küldött az ő állítólagos leghőbb vá-

gyuk, az elvesztett területek visszahódítására, mikor a fiatal magyar munkáshadsereg katonái bevonultak Kassára!

Arról, hogy itt bent valamilyen irányban nyílt kiállásra került volna a sor, hogy öntudatos hittel harcoltak volna valamilyen más rendszerért, mint amit a kormány képviselt, szó sem volt. De nem volt szó arról sem, hogy az itthonmaradottak megkísérelték volna az új szemlélet szempontjait, célkitűzéseit megérteni, követni. Teljes közönybe merült az ország közvéleménye, sorsa intézését másokra bízta, ami egyben azt is jelenti, hogy tegnapi ellenségei kezére hagyta.

Az 1919-es Magyarországot még a győztesek külső segítségével is csak igen nehezen, hosszú esztendők munkájával és nem utolsó sorban véres terroreszközökkel tudta az úgynevezett „konszolidációba" elvezetni az az uralkodóosztály, amely a századok óta szerzett rutinra támaszkodhatott. A kiegyezés utáni korban, alig félszázad alatt kialakult s mindvégig politikai jogtalanságban élő magyar ipari proletariátus sem nem lehetett ennek a feladatnak megoldására alkalmas, sem nem akart vagy tudott olyan tisztátlan eszközökkel dolgozni, mint utána az ellenforradalom gátlást nem ismerő, különítményes bandái tették.

De az ellenforradalmi érzelmű középosztály, a közönyös és magába visszahúzódó paraszti kisbirtokos összefogása sem tudta megbuktatni a magyar Tanácsköztársaságot. Sem öntudata, sem ereje, de még bátorsága sem volt hozzá. Külső, idegen katonai hatalom fegyveres segítsége kellett hozzá, hogy leverje a fiatal magyar kommunista államot. S az idegen hadsereg katonái között nem harcolt egyetlen magyar sem, mert ezek az urak inkább Szegeden és Aradon várták be a hadjárat végét, hogy azután idegen fegyverek védelme alatt szerezzék vissza maguknak az egyszer már elvesztett hatalmat. A reakciós entente kormányok intervenciója nélkül sohasem mertek volna megmozdulni. Ez a legrosszabb, leghitványabb szerep, amelyet egy magát vezetésre hivatottnak hirdető osztály valaha is betölthetett.

IV. Az ellenforradalom és az irredenta.

A reakciós idegen katonai erő maga alá gyűrte a magyar proletárforradalmat. A nyugati hatalmak ezekután már csak olyan csekély figyelmet szenteltek a magyar ügynek, amennyit a nagy európai színjátékban megérdemelt, illetve amennyi érdekük ehhez a területhez fűződött. Lényegében sorsára bízták a magyar népet és a magyar politikát s inkább csak látszat kedvéért küldtek ide olyan ellenőrző bizottságot, amely a kezdeti időkre demokratikus színezetű, koalíciós kormányt ültetett be a hatalomba. Mikor a bizottság munkáját befejezve, távozott, ujra teljes féktelenségben kitört a különítmények szabad garázdálkodása.

A magyar politikai élet valójában akkor indult csak meg, amikor a románok 1919 november 15-én kivonultak Budapestről és átadták helyüket a Szegeden megszervezett úgynevezett „nemzeti hadseregnek". Ezt a hadsereget addig csak a Dunántúlon elkövetett vérengzéseinek, rablásainak és gonosztetteinek híre tette rettegetté az egész ország dolgozói szemében. Pedig a hírnév még jobbnak bizonyult a valóságnál. Lelkiismeretlen szadisták, perverz, beteglelkű vidéki ficsurak kezébe került a tényleges hatalom s látható vezéreik, — Gömbös, Horthy, Borbély-Maczky stb. — még csak nem is színlelték azt, hogy fékezni kívánják ezt a mellettük álló, vérengző bandát. S tudjuk, nem egy esetben bebizonyosodott, hogy egyik-másik feltűnőbb bűncselekmény értelmi szerzői éppen az ő körükből kerültek ki.

A magyar „úri" osztály cseppet sem szégyenkezett afölött, hogy egy év előtt ellenállás nélkül tűrte az uralom elveszítését, nem érezte, hogy milyen gyáva és jellemtelen volt mindkét forradalom idején — elsősorban önmaga érdekei szempontjából. Nem merült fel benne a gondolat, hogy talán mégsem olyan egyértelműen és kizárólagosan hivatott az ország kormányzására, mint azt a multban hitte és elhitetni akarta. De nem gondolt arra sem — arcpirulva —, hogy az ősellenségnek hirdetett „oláhok" fegyverének árnyékában s fedezete mellett tudta csak visszalopni magát a hatalomba. Mindez együttvéve sem jelentett a számára a legkisebb erkölcsi gátlást sem. Sőt az sem gondolkoztatta el, hogy Magyarország körül minden oldalról szabadság, demokrácia és népi kormányzás az államélet alapja s hogy e demokratikus tenger közepén a magyar feudális ellenforradalom csak maradéktalan elszigeteltségben élhet. S ez az elszigeteltség a dolgok természetéből folyóan

s a történelmi folyamatból következően, szükségszerűen csak ellenséges, bizalmatlan és egyre elzárkózottabb viszonyra vezethet a győztes államok szövetségéhez tartozó új szomszédállamokkal.

Az ilyen alantas módon ismét uralomrajutott magyar középosztály készséggel vállalta a feudalizmus által nekijuttatott szerepet: megvédeni az úgynevezett történelmi osztályok hatalmát. S ez a hatalom teljes egészében a nagybirtokra épült fel. Minden téren lehet tehát szabadon garázdálkodni, amíg nem érintik a nagybirtokot, legyen az akár világi, akár egyházi kézen. Ennek fejében mind a világi, mind az egyházi (!) birtokok urai szemethunynak minden elkövetett jogtalanság, embertelenség felett. Ezek az urak talán még a középosztálynál is csúnyább, hitványabb szerepet töltenek be. Izlésük tiltakozik a vértől csepegő, piszkos munkától — ennek elvégzését tehát átengedik a kis kurtanemeseknek. De a haszon nagy részét persze azért ők maguk fölözik le.

A középosztály jól teljesítette a rábizott feladatot. A cél megint az volt, hogy elterelják a figyelmet a szociális és osztályproblémák felől s erre újabb leplezést kellett találni. A háború kitöréséig a dualizmus, a közös osztrák ügyek hánytorgatása volt a szemellenző — a forradalmak után már kissé öntudatra ébredt népnek már erősebb, durvább narkotikumra volt szüksége ahhoz, hogy a főkérdést, a földproblémát elfojtsa.

Erre a szerepre, az elódázás és a homokbafuttatás feladatának betöltésére két témát dobtak a köztudatba — s ezzel máris csatát nyertek.

Irredenta és antiszemitizmus!

Az irredenta nemzeti üggyé lett. Ez természetesen nem tartotta vissza az urakat attól, hogy aláírják az országcsonkító trianoni szerződést, amire a „hazaáruló" Károlyi-rendszer nem volt kapható s inkább letette a hatalmat, semhogy ezzel legyen kénytelen terhelni lelkiismeretét; — de az aláírás viszont nem gátolta abban, hogy azonnal elkezdje a legvadabb és leglázítóbb irredenta propagandát, amelynek elsősorban befelé irányuló céljai voltak. Az intéző osztályok cinizmusára jellemző, hogy *gróf Bánffy Miklós a magyar külügyminiszteri székből egyenesen a román állampolgárságot vette fel s hogy maga Bethlen István gróf is csak a legutolsó pillanatban élt optálási jogával, mert addig remélte, hogy birtokait meg tudja valamiképpen menteni a felosztástól.* A nagy hazafiúi felbuzdulás tehát nem volt alkalmas nagy áldozatkészség felkeltésére.

Az urak gyorsan, igen gyorsan elfelejtették, hogy alig néhány évvel korábban, hogy bántak ők maguk az országban lakó nemzetiségiekkel. Hogy, *mint a magyar zsellért, úgy a román, szerb vagy szlovák szegényeket is valósággal rabszolgasorban tartották, hogy a nemzetiségi származású munkás ugyanúgy bérrabszolga volt, mint a magyar.* Most ellenben egyszerre feljajdultak s szívügyükké lett minden magyar élet, szegény és gazdag egyaránt — ha ez az élet az ország határain túl valamilyen állítólagos sérelmet szenvedett. De hogy itt bent, a megkisebbedett ország határain belül, hogy élnek saját vérei, milyen súlyos nyomorúságban élnek a föld s az ipar kizsákmányolt munkásai — erről nem lehetett beszélni, mert ez „hazafiatlan" és „árt az ország külpolitikai érdekeinek".

Minden baj oka Trianon s az országcsonkítás — ez volt a kiadott jelszó s aki mást gondol, az a magyar ügy árulója. Immár vége a régi liberális korszaknak, amikor még itt-ott, nagy óvatosan elhangozhatott egy-egy bíráló szó — a dühöngő fehérterror nem tűrt ellenvéleményt. Már látták az urak, hogy a nép öntudatraébredése végveszélyt jelent az ő, illetve vagyonuk számára — nem szabad, hogy a nép narkotizált öntudatát bárki is újból fel akarja ébreszteni, életre akarja hívni. Mindez persze a szent és sérthetetlen „nemzeti érdek" szempontjából történik — *valójában a szent és sérthetetlen nagybirtok és hitbizomány, tehát a korlátlan uralom megtartása a mindenekfelett álló cél.*

S a másik, a még durvább, a még alantasabb fegyver az antiszemitizmus. *A zsidókat dobják prédául a népharagnak,* mint egykor a cári Oroszországban, *de azért óvatosan és vigyázva. Az a gazdag zsidó, akire még szükség van, hogy pénzt adjon, hogy új ipart teremtsen — az minden védelmet és kivételezést megkap, mert az szövetséges a hatalom megvédésében is.* Az továbbra is egyenrangú állampolgár, az urak barátja s mindegyik biztonsággal számíthat rá, hogy fiát felveszik a numerus clausus-szal szűkített egyetemre. Csak a szegény, védtelen és kiszolgáltatott zsidók tömege esik a kurzus-fenevadak áldozatául.

„Az antiszemitizmus az ostobák szocializmusa" állapította meg August Bebel. A magyarországi kurzus-antiszemitizmus valóban az elbutított tömeg elvetélt szocializmusa volt. Emberi sorsot kívántak önmaguknak — s helyette szabad prédát kaptak. S a rendszer gondoskodott megfelelő példákról is — Siófok, Orgovány, Izsák, a budapesti Club kávéház, vagy az Erzsébetvárosi Kör mindenkit meggyőzhetett arról, hogy a zsidó (persze mindig a névtelen, szürke, szegény zsidó) közpréda, „vogelfrei".

Rablógyilkos, szadista tiszti különítmények gőgös magabiztonsággal gyilkoltak, fosztogattak és terrorizáltak országszerte. Héjjas Iványok, Francia Kiss Mihályok, Babarczyk és Prónayk, Ostenburgok, Bibók és Sefcsikek kínoztak halálba embereket, brutalizáltak állati módra asszonyokat, s követtek el olyan rémtetteket, amelyek a legelszántabb SS legénynek is becsületére válnának.

S a magyar államnak, a magyar független bíróságnak, az egyetemes magyar középosztálynak és feudalizmusnak mindehhez nem volt egyetlen szava sem. *Tétlenül és belenyugvással tűrte, sőt lelke mélyén nagyrészt helyeselte is, vagy legalább „megértette" a „jogos felháborodás és hazafias felbuzdulás" e kissé hosszantartó (és busás hasznothajtó) viharát.*

Ha vizsgáztatunk és objektíven bírálni akarunk országunk magatartása felett, akkor kíméletlenül rá kell mutatnunk a keserű valóságra, s az immár letagadhatatlan történelmi tényre: ***Európában itt akalmazták először azokat a terrorista eszközöket, amelyek néhány évvel később a fasiszta kormányok terrorjának elfogadott fegyverei lettek. Itt hirdettek először hivatalos állami támogatással és intézményesített módszerekkel fajelméletet, itt iktatták először törvénybe az állampolgárok közötti megkülönböztetéseket. Itt***

történt meg legelőször, hogy közönséges és közismert bűntevők büntetlenül és szabadon járkálhattak, sőt előbb-utóbb elismerésben, kitüntetésben, előléptetésben részesültek. S végül itt történt meg először, hogy néhány felfegyverzett bandita, rákényszerítve akaratát a parlamentre, államfői rangra segítette azt a fővezért, aki maga is tanuja volt számos bűntettnek, sőt Somogyi és Bacsó esetében közvetlen felbujtója és értelmi szerzője volt ennek az egész művelt világot felháborító gyilkosságnak.

A magyar feudalizmus mindezt — bizonyára gyakran undorral és émelyegve — lenyelte, mert közben sértetlenül megmaradt a birtoka. S az egyháznak sem volt tiltakozó szava — mert megmaradt a papi vagyon. Mindannyian fejethajtottak a kurtanemesből lett protestáns kormányzó előtt — mert az ő hóhérlegényeinek terrorja mentette meg a nagybirtokot, a hatalmat.

S ebben az országban, amelynek történelmi osztályai oly gyakran és büszkén hivatkoztak az ország alkotmányos hagyományaira, egyetlen egyszer sem került rá a sor, hogy a gyilkosokat fedező, bujtató, sőt olykor nyiltan védő kormányok bármelyikével szemben felvetették volna a politikai felelősségrevonás kérdését! Osztályparlament ült együtt, amint osztályérdekeket szolgált a bíróság, valamennyi hatóság és a kivételes hatalom jogtalan fegyverével lebilincselve tartott, s a kormánynak kiszolgáltatott sajtó is. De osztályérdeket szolgált még a gazdag zsidóság is — mert éppen egy zsidó nagytőkés-képviselő volt az, aki a magyarországi zsidóüldözések ellenőrzésére kiküldeni javasolt nemzetközi bizottság eszméjét azzal utasította el, hogy ez magyar belügy, s ehhez senkinek semmi köze sincs.

Az ellenforradalom első, véres emlékű, jogfosztó, terrorista uralmát a középosztály irányította, a feudális érdekeltség szemlesütve elfogadta — és szótlanul, ellenmondás nélkül eltűrte az egész ország. Egyedül a szervezett munkásság tudta megőrizni a maga szocialista hitét, egyedül a munkás-szervezetek elől hőkölt vissza még a legféktelenebb terror is, holott a munkásság, maga is tudatában nehéz helyzetének, csak végső esetben nyult volna a nyilt harc fegyveréhez. A rendszer csak elvétve, s részletkérdésekben nyirbálta meg a szervezetek jogait, de magához a szervezett munkássághoz a kurzus szellem nem tudott, nem mert közelférkőzni.

Ha Magyarország a történelem nagy vizsgáján felel a feltett kérdéskre, akkor a 1919—1922. esztendők végzetes és vészterhes bűneiért, hibáiért, ballépéseiért, rövidlátó, önző osztálypolitikájáért el kell buknia. *S itt elbukik maga a nemzet is, amelyet csak csekély, elenyésző kisebbség vezetett és irányított a fehér terror útján, míg a túlnyomó többség ide-oda kacsingatva, de mégis jórészt „megértéssel" tűrte, elviselte azt, ami szégyenletessé tette a magyar nevet a világ valamennyi szabadságszerető népe, a világ dolgozói szemében.*

V. Bethlen István „konszolidációja".

Gróf Bethlen István fiatalabb éveiben éles ellenzéke volt Tisza Istvánnak, s hangosan követelte az általános, titkos választójog megvalósítását. A forradalmak korszaka „kigyógyította" ebből az ifjúkori liberalizmusból, s rávezette annak felismerésére, hogy a magyar nagybirtok-rendszert csak egy módon lehet fenntartani: távol kell tartani a dolgozó tömegeket az ország ügyeinek intézésétől. Nem szabad megtűrni, hogy az ország népének véleménye, kívánsága a maga igazában kifejezésre jusson, nem szabad módot adni rá, hogy a nép követelése kormányprogrammá, a parlamenti többség, vagy akárcsak jelentős kisebbség programmjává lehessen.

Bethlen céljául tűzte ki a magyar feudális rendszer fenntartását, s mindig olyan politikai világnézetet hirdetett, ami ennek a célnak a leginkább megfelelt. Befelé erőszakos, de nem nyiltan terrorisztikus eszközökkel élt, s a közelmult nyilt terroristáit ügyes taktikával a háttérbe szorította. Így büszkén hivatkozott rá, hogy „helyreállította a jogrendet". Ez a jogrend lényegében abból állt, hogy már nem gyilkolhattak szabadon, már nem verték fejbe az utcán a zsidókat — de a korábbi „rendszer" bűnöseit egyetlen esetben sem vonták felelősségre, nem tették őket ártalmatlanná, nem állították bíróság elé. Részben félretették, részben kisebb-nagyobb hivatalokba helyezték be s ezzel némították el, csendesítették le őket. Bethlen mindent elkövetett azért, hogy a kormányzó tekintélyét az országban emelje, ahogy magát a kormányzót is átvezette a kurtanemes-terror rendszer útjáról a szebb formák között dolgozó, kényesebb ízlésű feudalizmus vágányára.

Bethlen kétségtelenül ügyes technikusa a politikának, fölényes, de egyben gátlást nem ismerő debatter. A kormányzót teljes egészében a maga emberévé tette, s mindenkor számíthatott rá, hogy Horthy az elképzelhető legvégső határig hajlandó fedezni a Bethlen-kormányzat minden lépését. Itt is megnyilvánul a magyar társadalmi életre oly jellemző snobbizmus, mert hiszen *maga az államfő szinte megtiszteltetésnek vette, hogy a feudális főnemesség befogadta a maga zárt körébe* és egyáltalán hajlandó vele bármilyen alapon szövetséget kötni.

A Bethlen-féle belpolitikai rendszer lényegében arra épült, hogy amíg nem feltétlenül szükséges, addig nem tér át a nyilt diktatura alapjára, s amíg sikerül a titkos választójog kérdésének

homokbafuttatásával a parlamentet úgy összehozni, hogy annak támogatására minden esetben és teljes biztonsággal számítani lehet (s amely engedelmes, ellenszegülést nem ismerő eszköz a kezében) — addig fenntartja az alkotmányos látszatot. Ez kifelé és befelé egyaránt lényegesen megkönnyíti helyzetét.

Kényelmesebbnek, egyszerűbbnek tartotta, hogy a magyar álparlamentarizmus fennmaradjon, mert ez számos akadályt elhárított, sok zökkenőtől és nehézségtől kímélte meg. Ezért kellett minden erejével szembeszállnia a demokratikus választójog bevezetésének, s szemrebbenés nélkül, szégyentelenül hozott fel olyan érveket vele szemben, hogy „a magyar nép jelleme nem egyeztethető össze a titkos szavazás gondolatával". Közben persze azt sem mulasztotta el hangoztatni, hogy ő maga híve a titkos választásoknak, de még nem érkezett el a megvalósítás ideje. A kérdés lényegéről így mindig mellékvágányra igyekezett terelni a vitát.

A maga nagyúri gőgjében és cinizmusában nem is lepiezte, hogy milyen mélyen lenézi és megveti ezt a népet, milyen kevésre becsüli értelmi képességét és ítéletét, mikor ilyen vásári frázisokkal száll szembe a legkomolyabb és legdöntőbb népi követeléssel.

Ugyanilyen tudatos, szándékos szemfényvesztést látunk a földbirtok-kérdés rendezésénél is. Bethlen a parasztmozgalmak népszerű és régi vezérére, a Károlyi-forradalom alatt is vezetőszerepet játszó Nagyatádi Szabó Istvánra bízza a földreformot. Nem folyamodik a Friedrich-féle átlátszó fogáshoz, s nem rángat elő egy másik Szabó István parasztot az ismeretlenség homályából. Ő nem fél az igazi Szabó Istvántól, az igazi parasztvezértől sem. Ellenkezőleg — biztosan mer építeni a csizmás népvezér sznobbizmusára, s ebben a magabiztosságban befogadja őt a maga rendszerébe. Ország-világ előtt megjátssza a nagy színjátékot, amikor paraszt és földesúr kezetfogva kibékülnek egymással — s azután továbbra is meghagyja a nagybirtokot a maga sértetlen uralmában, megőrzi a latifundiumot, s a holtkézi birtokot, s természetesen meghagyja a zsellért, a földmunkást továbbra is földnélküli helyzetében.

A zsidókérdés rendezése ugyanerre a receptre történik. A zsidóellenes alapszínezet megmarad. A numerus clausus továbbra is fennáll, a zsidókat továbbra is kizárják az államhivatalokból, az állami koncessziókból, a kincstári egyedáruságokból — szóval kifelé minden megtörténik, ami alkalmas rá, hogy az antiszemitizmusra lázított, fajelméletekkel fertőzött közhangulat kielégüljön. Ugyanakkor azonban védvámos rendszerével óriási meggazdagodási lehetőségeket nyujt a zsidókézen lévő iparnak és banktőkének. Hatalmas kedvezményekkel, s az egyre terjedő korrupció fölött szemethunyva, engedi felhalmozódni, megduzzadni a mobil tőkét — tehát *mint elődei, ő is segíti, támogatja a nagytőkés zsidóságot, s fedezi azt minden tekintetben.* Közben persze megfelelően gazdagszik a középosztálybeli hivatalnok is, mert *a lazán kezelt közéleti erkölcs és közéleti tisztaság fogalmait mindenki a maga szájaíze és kedve szerint értelmezi.* Így kerülnek egymásután sorra az olyan botrányos dolgok, mint Esküdt Lajos, Vay Kázmér, Dréhr Imre stb., stb. ügyei, amelyek nagyrésze már csak Bethlen bukása után kerül nyilvánosságra.

A belső rend tehát látszatra, felszínesen, úgy-ahogy biztosítva volt s *Magyarország a fehérterror többesztendős uralma után, a felületes szemlélő számára konszolidált állam képét mutatta.* Legfeljebb csak a magyar sajtó olvasója döbbenhet meg azon, hogy milyen megkötöttségek alatt vergődik a szabad véleménynyilvánítás joga, a szabad bírálat gyakorlása. Öt, tíz, sőt tizenöt évvel a háború befejezése után a magyar kormány még mindig a háborús kivételes jog alapján intézi a sajtóügyeket. Tehát nem bírói, nem esküdtszéki úton jár el a sajtó kérdéseinek intézésében, hanem közigazgatási eszközökkel, azaz legfelső fokon a belügyminiszter döntéséhez kötve. *A sajtófőnökségtől, a belügyminisztertől függ tehát, hogy melyik pillanatban fojtja meg az egyik, vagy másik lapot* s ezzel a Damokles karddal terrorizálja, zsarolja, béklyóbaveri az egész magyar ujságírást.

A Bethlen-rendszer eredménye a magyar belpolitikai életben nemcsak korrupt szellemével és elködösítő rendszerével hagyott maradandó nyomokat. Bethlen ismerte fel, hogy a szociális feszültségek lecsendesítése már nem egyszerű közigazgatási feladat s nagyobb hatású eszközökre van szükség, ha a fennálló társadalmi rendet töretlen egészében meg akarja óvni.

Mielőtt még Hitler vagy Mussolini gyakorlattá tehette volna, Bethlen Magyarországán megindult az ellenzék, *a nép követeléseinek hazug kisajátítása.* A Bethlen-féle egységes párt programmjában megtalálható mindaz, amiért az ellenzék valóban harcolt s amit Bethlen maga nemhogy nem tett, hanem nem is akart valósággá tenni. Sőt áldz és elszánt harcot vívott minden adódó alkalommal, nehogy valaki akár egy lépést is közeledjék annak a programmnak megvalósításához, amelyet ő maga hirdetett. De csak hirdetett — mert így remélte, hogy az ellenzéki és népi követelések erkölcsi erejét gyengítheti.

Ő, a választójog nagy ellenzője, a maga pártjának célkitűzései közé felvette a választójog széles kiterjesztését.

Bethlen a földosztás esküdt ellensége, pártprogrammjában hirdette a szegények, földnélküliek földhözjuttatásának szükségességét. Szociális reformok, demokrácia és polgárok közti jogegyenlőség — mindebből semmi nem hiányzott az egységes „polgári, munkás és földműves párt", erőszakoltan s rosszhiszeműen összeállított programmjából.

Rosszhiszemű volt ez az összeállítás, nemcsak azért, mert benne kisajátította magának mindazt, amivel a tömegeknek kedveskedni tudott, hanem rosszhiszemű, mert nem is gondolt rá komolyan, hogy a maga „baloldali" programmpontjaiból bármit is valóra váltson. Csak arra gondolt, hogy adott esetben, valamilyen túlmerész követelésre válaszolva, hivatkozhassék rá, hogy ő maga is kívánja a megvalósítást — ime a programm. Csak a megvalósítás időpontja a helytelen! Ez a taktika a lehető legerkölcstelenebb s a védekezés legszemérmetlenebb formája. Ezt tanulta el tőle azután Gömbösön át valamennyi következő kormány.

Az ellenzék megdönthetetlen erkölcsi igazságra támaszkodó követeléseit nem bocsátani érdemleges vita alá, hanem mellékvágányra terelni a nézeteltéréseit.

Kifelé irányuló politikája hasonlóan ügyes és hasonlóan kétszínű. A kérdések centruma természetesen az irredenta, a folytonos panasz az elnyomatásban, idegen uralmak alatt élő magyarok sorsa miatt. *De például a cseh uralom alatt élő magyarok életszínvonalát a magyar uralom alatt élő magyarok életkörülményeivel összehasonlítani már nem szabad.* Hiszen akkor félreérthetetlenül kiderülne, hogy az elnyomott kisebbség sorsa sokszorta jobb, mint a hazában élő magyaroké. Erre a hivatalos álláspont mindig csak az, hogy másképpen lenne ez, ha az ország nem lenne csonka. Holott tudja mindenki, hogy akkor sem volt más, amikor az ország csonkítatlan egészében állott fenn.

De még ez sem minden! Hiszen Massaryk, a cseh köztársaság akkori elnöke, mint azt emlékirataiból tudjuk, nem hivatalos formában, felajánlotta a magyar kormánynak bizonyos keretek között a határrevíziót is. *Vissza akarta adni a tisztán magyarlakta határvidékeket azzal a feltétellel, hogy a magyar kormány abbahagyja az ellenséges külpolitikát, őszintén letesz a további irredentáról s nem nyugtalanítja tovább a Dunamedence népeinek békés életét.* A magyar kormány nem fogadta el az ajánlatot. Nem fogadta vissza az „elszakított" magyar elnyomottakat —, mert hiszen akkor le kellett volna mondania belső politikai rendszerének egyik legfontosabb, leghasználhatóbb szemfényvesztő fegyveréről, az irredentáról.

Ahelyett, hogy magakörül békét igyekezett volna teremteni, inkább Rómába ment szövetkezni Európa másik reakciós államával, Mussolini fasiszta Itáliájával s rendkívül büszkén hirdette, hogy íme vége eddigi elszigeteltségünknek, van már hatalmas segítőnk igényeink kielégítéséért folytatott harcunkhoz. A Bethlen-politikát cseppet sem zavarta az a világos folyamat, hogy a fasiszta rendszer előbb-utóbb kényszerűen háborúba keveredik a demokratikus Európa államaival s akkor menthetetlenül magával rántja a romlásba magyar szövetségesét is.

Igy, ilyen cinikus önzéssel folyt le Bethlen István tízesztendős kormányzása, *anélkül, hogy a magyar közvélemény egyetlen jelét is adta volna akárcsak annak is, hogy némi fenntartással, kritikával szemléli a kormányelnök politikáját.* A parlament fejbólintó többsége nem emeli fel szavát — s magában az országban sem a gazdagodó polgárság, sem a teljesen eltompult, közönyössé lett parasztság tiltakozása nem hallatszik. A szervezett munkásság ellenzése természetszerű, de nem tud kellő súllyal, kellő nyomatékkal fellépni az egész légkört korrumpáló, prostituáló rendszer ellen. Bethlen ellen senki nem tud kellő súllyal fellépni s így hiába volt a frankhamisítás világraszóló botránya, hiába volt az optánsperek szégyenletes és méltatlan rablóhadjárata — Magyarországon jóformán eltűnt az ellenzék. S ez a látszat talán nem is állt nagyon messze a valóságtól — ez mindebből a leglesujtóbb, legleverőbb.

Mindig újra és újra fel kell vetni a kérdést: mi módon, milyen formában juttatta kifejezésre a magyar társadalom azt, hogy ez a rendszer idegen tőle, hogy nem helyesli, hogy elítéli célját és eszközeit egyaránt — s hogy végeredményben keresztül lát rajta?

Kár lenne tagadni, hogy erre semmi komoly tünet, semmi meggyőző adat nincs és — nem is lehet. Mert a kérdések lényegéhez még a magyar parlament kis ellenzéke sem mert hozzányúlni, az is helyeselte a külpolitikát — az is nagyrészt a középosztályból került ki. A magyar nemzet — a legjobb esetben — tompa közönnyel tűrte, hogy Bethlen István tíz esztendőn át folytassa, kiépítse s megalapozza ezt a politikát. Bethlen viszont tűrte, hogy az ő konszolidációjának védelme, leple alatt ismét megerősödjék, megizmosodjék, új erőre kapjon és megszervezkedjék a magyar jobboldal, azaz a magyar fasizmus, a magyar nácizmus előfutára.

Bethlen maga csak akkor döbbent rá erre a végső veszedelmet jelentő valóságra, amikor a fasizmussal kötött barátság kifelé már nyiltan egyben a Hitlerrel való barátságot is jelentette, míg befelé olyan mozgalmak kialakulását hozta magával, amelyek igen erősen — bár ezúttal nem bal- hanem jobboldal felől — fenyegették és veszélyeztették a magyar feudalizmus biztonságát. Ekkor ő maga már nem volt kormányon s bármennyire meg is őrizte befolyását a kormányzóra, a felidézett veszedelmet leszerelni már nem volt képes és nem volt elég erős. *A Bethlen-féle konszolidáció igy lett televény talaja a magyar fasiszta mozgalmak elburjánzásának,* igy lett a magyar nép amúgyis nagyon elhanyagolt s mesterséges sötétségben hagyott gondolatvilágának megmételyezőjévé, egyszóval az eljövendő magyar tragédia átkosemlékű előkészítő rendszerévé.

S ennek a rendszernek kialakulásában, megszervezkedésében meggyőződéssel résztvett az egész magyar középosztály, ezt tekintette haladásnak a városi polgárság túlnyomó nagy többsége s ez ellen nemigen akadt ellenvetése annak a magyar társadalomnak, amely már néhány esztendővel Bethlen bukása után, látva a fejleményeket s felismerve a vészterhes idők előjeleit, úgy vélte, hogy ismét Bethlenben kell látni az egyetlen embert, aki a veszedelmes útról el tudja vezetni a nemzetet. De ezt is csak kisebbség, elenyésző kisebbség remélte. A túlnyomó többség vakon ment tovább a megkezdett úton.

Ennél gyengébb, rövidlátóbb ítélőképességről, ennél erőtlenebb életösztönről aligha tett valaha is tanubizonyságot Európa bármely országának népe. Talán az egyetlen Lengyelország hasonlítható mind e szempontokból Magyarországhoz — ebből ered a két feudalizmus rokonszenve s ennek következménye a bukással járó tragédia hasonlósága is.

Bethlen engedte szabadjára a rossz szellemeket s mint a bűvészinas legendájában, nem tudta többé visszaparancsolni őket, nem tudott szabadulni tőlük. Ez marad örök történelmi bűne, ez egész politikája csődjének világos fokmérője.

VI. Gömbös Gyula népi (völkisch) politikája.

A magyar közélet leromlásának korszaka azután *Gömbös Gyula* kormányalakításával indul meg. Bethlen István lemondását követően Károlyi Gyula rövid és szürke kormányzása következett, ami enyhe, színtelen kísérlet volt némi közéleti purifikációra, a lezüllött közhivatali morál megjavítására. Károlyi Gyula a maga személyében a háború utáni feudalizmus igazi megtestesítője, nyilvánvaló tehát, hogy Bethlen politikai vonalától semmi lényeges eltérést nem mutatott fel.

Gömbös Gyulát a magyar közvélemény másfélévtizeden át mint a magyar jobboldal vezérét ismerte. Ez a talán nem is egészen rosszhiszemű, de végtelenül szűklátókörű kis tisztecske, amint ez a magyar közéletben oly gyakori, megmámorosodott a maga „példátlan" sikerétől. Mindenki tudja róla, hogy karrierje érdekében nem nagyon válogat az eszközökben, mert hiszen az általa oly gyakran *hazaárulónak bélyegzett Károlyi Mihály-kormány zágrábi katonai megbízottja volt,* ez azonban nem gátolta abban, hogy Szegeden a reakciós ellenforradalom egyik vezéralakjává legyen. Az sem volt titok, hogy ő az, aki pestkörnyéki villájában huzamosabb ideig rejtegette Erzberger, a kiváló német politikus és államférfi idemenekült gyilkosait. Vezéralakja volt az Ébredő Magyarok Egyesületének, a MOVE-nak, s az ezekkel kapcsolatos durva és terrorista mozgalmaknak, s végül megalapítója lett a magyar fajvédelmi pártnak és politikai iránynak.

Mindezeken túl azonban az volt a legfőbb baj, hogy igen mérsékelt tehetségű, szűklátókörű és korlátolt ember került vele a magyar politikai élet élére, aki komolyanvette a körülötte nyüzsgő, tolongó kalandorok tömjénezését — s valóban elhitte magáról, hogy nagyember. Államférfi még ritkán mutatkozott be szegényesebb ostobasággal, mint amilyen Gömbös Gyula oly sok módon felfújt és beharangozott 95 pontból álló frázishalmaza volt.

Ez a nemzetmegváltásra szánt kormányzati terv összevéve sem tartalmazott egyetlen komoly gondolatot, egyetlen új eszmét sem, s a józan ítélet számára már eleve kizárta, hogy a terv közreadója valamilyen érdemleges tettre képes, vagy elhivatott lehetne.

Misem jellemzőbb a magyar közvélemény kiskorúságára és éretlenségére, mint az a hatalmas hűhó, amivel ezt a tervet fogadták. A híres „sofort programm" nem csupán a hivatalos kormánysajtót, hanem az úgynevezett liberális, ellenzéki sajtó nagyrészét is

magával ragadta. A nagy bulvárdsajtókonszern három lapja — egyébként a magyar közvélemény egyik legsúlyosabban prostituáló, méregkeverő központja — napokig harsogta a tervek nagyszerűségét és silánynál silányabb, Színházi Élet színvonalú frázisokkal tömjénezte az új kormányelnököt. De közben persze mindig hangsúlyozta, hogy azért továbbra is ellenzéki, liberális sajtó marad.

Gömbös kormányzása a belső politika terén látszólag nem hozott lényeges változást. Sőt mintha igyekezett volna némiképpen szabadabb levegőt teremteni az országban. Eltörölte a hazug ürügyekkel, de valójában a Matuska-merényletek miatt kihirdetett statáriumot — ami, mint tudjuk, két kitűnő szocialista, Sallai és Fürst életébe került — s barátkozni kezdett a „falukutató" néven ismert fiatal, akkoriban haladószellemű írónemzedékkel is. Magához édesgette őket, meghallgatta véleményüket, barátkozott velük, — s úgy látszott, mintha súlyt is helyezne rájuk. Ez a fiatal írócsoport — köztük néhány komolyan tehetséges és jobbrahivatott férfi is — igen hajlamosnak mutatkozott arra, hogy a maga részéről is komolyan vegye a kormányelnök barátkozó kedvét, s erősen szervezkedett rá, hogy valóban mögé is álljon. Arra, aki ezt a csoportosulást nem helyeselte, sőt helytelenítette, s némi bizalmatlansággal fogadta Gömbös közeledését, hamar kimondották az anatémát. Újabb szomorú és leverő tünete ez a magyar közvélemény leromlásának, mert *maguk a közvélemény hivatott formálói, irányítói, a magyar írónemzedék kitűnőségei vállalkoztak arra, hogy Gömbös Gyula kormányának és politikájának részben propagálói, részben fedezői — hogy ne mondjuk: falazói — legyenek.* Az egyszerű polgár, a kisiparos, sőt maga az értelmes és iskolázott munkás is joggal gondolkodóba esett, s kezdte komolyan venni Gömbös Gyulát, mikor azt látta, hogy a magyar szellemi élet néhány kiváló képviselője is kiáll mellette. *Itt kezdődött a magyar írástudók árulásának gyászos folyamata, mely végül igen sok komoly tehetségű írót végleg eltérített a kultúra vonalától, vagy legalább is annyira megingatott, hogy elvesztette a kritika, elsősorban az önkritika minden támpontját.* Ennek a korszaknak köszönhető, hogy olyan költők, mint Szabó Lőrinc, vagy Erdélyi József, szuggesztív tehetségük minden erejét a szélsőjobboldal, tehát a kultúrálatlan, durva és brutális erőszak szolgálatába állították s ezzel végleg elvesztek a magyar kultúra számára.

Gömbös Gyula indította meg a magyar sajtó történelmének egyik leggyászosabb emlékű s legkártékonyabb lapját, a *„Függetlenséget", amelyet állami pénzen, óriási ráfizetéssel teljes egészében arra állítottak be, hogy antiszemita lázító irányával a legszélesebb néprétegeket hódítsa meg a szélső jobboldal számára.* Tette ezt Gömbös akkor, amikor ő maga a zsidókérdésben addig elfoglalt álláspontjának revízióját jelentette be, s mintegy békülékeny húrokat pengetett a zsidóság felé. Belpolitikai téren Gömbös politikája tehát mindössze ennyi volt: üres frázisok és veszedelmes, de rendszeres lázítás. Újból bebizonyosodott: ez az ostobák szocializmusa.

A magyar nép tűrte a félrevezetést, olvasta a „Függetlenséget" és „bedűlt" a butaságra számítóan szerkesztett Est-lapok vésztho zó személykultuszának. Nem vette észre, hogy a sok hangoskodás, handabandázás közepette elvész az igazi tennivaló, amint azt

sem vette észre, hogy *az egész magyar közélet stílusát elárasztja valami hihetetlenül üres, ostoba, semmitmondó, puffogó frázishullám, ami a maga szennyvízével egyszerűen megfullaszt minden komoly megszólalást, minden finnyásabb ízlésű vélemény kifejezését.* A magyar középosztály öntetszelgő, alacsonyszínvonalú virtuskodására, a színtelen, de hangzatos szólamok bömbölésére, az üres frázisok demagógiájára sohanem-remélt fényes korszak következett. S az egészben az a legszomorúbb, legleverőbb, hogy maga Gömbös Gyula, s vele együtt az önálló gondolkodásra képtelen középosztály mindezt igen komolyan vette. *Nem figyelt fel a háttérben meghúzódó feudális érdekre, amelynek önkéntelen eszköze lett,* nem látta meg, hogy hatalma kölcsön csupán. A magyar feudalizmus, ha már önmaga nem lehetett kormányon, akkor egy veszélytelenül alacsony értelmiségű rendszer kezére játszotta, hogy önmaga biztonságban lehessen.

Gömbös alighanem hitt benne, hogy frázisai komoly kijelentések, s a hívő meggyőződésével hirdette is őket. Hívei közül már kevesebben voltak, akik hittek benne, de annál több olyan akadt köztük, akik a magukcsinálta „népvezér" nimbusának, mesterségesen felfújt hírnevének védelmében megfőzték a maguk kis kotyvalékát. S ez a kotyvasztás nem igen áll messze a méregfőzéstől. Hóman Bálint és Kolozsváry-Borcsa Mihály, Imrédy Béla és Antal István, nyilván pontosan tudták, hogy Gömbös alapjában véve igen korlátolt és tehetségtelen ember — *de kihasználták öntetszelgő bombaszt-kormányzását arra, hogy a maguk gonosz és rosszindulatú, nemzetrontó politikai rendszerét kiépítsék, megalapozzák és elterjesszék.*

De Gömbös alatt más irányban is igen súlyos dolgok történtek, s ezek már szinte közvetlen okozói a későbbi zuhanásszerű leromlásnak, az ország fasizálódásának. *Gömbös a maga tekintélyimádatával, s korlátolt katonatiszt-szemléletével Hitlerben látta az újkor emberi ideálját* — s odacsatolta a magyar sorsot a nácivá lett Németország sorsához. Ő volt az első európai kormányelnök, aki hivatalos látogatást tett Hitlernél, s aki még a kormányzót is beugratta ilyen látogatásba. Ő volt az, aki örömmel kötött baráti szerződést a nyilt diktatúrára áttért osztrák kormánnyal. És végül ő volt az, aki vállalta — sajnos sikerrel — a közvetítő szerepet Hitler és Mussolini között. Itt oly eredményesen dolgozott, hogy közreműködésével, bár valamivel már halála után, valóban megszületett a rosszemlékű Roma—Berlin-tengely. A magyar sajtó pedig, végtelen szervilizmusában, — az egyetlen *Népszavát* kivéve — harsányan dicsőítette a magyar külpolitikai vonalvezetés (ez is egy jellegzetes Gömbös-kifejezés) nagyszerűségét.

Ez a vonalvezetés azután abban kulminált, hogy magyar földön kioktatott, *Gömbös személyes védelme alatt előkészített banditák ölték meg Franciaországban Sándor jugoszláv királyt és Barthout, a francia külügyminisztert, s ezzel csaknem háborúba sodorták Magyarországot.* A magyar tömegek nagy többsége mindebből nem látott, nem tudott semmit, s mivel a satjó hallgatásra volt kényszerítve, nem is értette a feszültség okát. A sajtó harsogta Gömbös Gyula tetteinek nagyságát, pompás politikai sikereit, erélyét és személyi közvetlenségét — s ezzel azután minden el is volt intézve.

Azt, hogy a genfi Népszövetség békítő tanácskozásai után a világ közvéleménye a magyar kormányban egy nemzetközi gyilkos merénylet szervezőjét látta, akit a világ színe előtt, mint ilyet lelepleztek — a magyar közvélemény nem vette tudomásul. Csak néhány, a sorok között is olvasnitudó, érdeklődő, tájékozott ember látta tisztán a valóságot. Azt pedig, hogy a német-olasz fasizmusokkal fenntartott, s egyre inkább kimélyített barátság Magyarországot a romlásba vezető, szakadékos útra vezeti — jóformán senki sem vette észre. A magyar polgári ellenzék töretlen egységben támogatta ezt a külpolitikát, s nem volt más csak dícsérő szava Mussolini számára. Egyedül a magyar szocialista munkásmozgalom, amely első naptól kezdve nyilt szemmel látta a fasizmusok veszedelmét, tudta távoltartani magát ennek a vészthozó barátkozásnak dicsőítésétől és helyeslésétől. Csak a szocialisták tiltakoztak a reakciós diktaturákkal való barátkozás ellen. De ugyan ki lett volna az — saját munkástömegeiktől eltekintve —, aki adott volna a szavukra? Sőt ellenkezőleg, az volt a polgárság és középosztály hite, hogy ha a szocialisták helytelenítik, akkor csak ez lehet az egyetlen helyes út.

Az ország kótyagos szólamoktól elkábított népe sikert, eredményt és céltudatos politikai irányítást látott ott, ahol valójában életveszély, romlás, züllés és végül teljes összeomlás termett az egyetemes magyar nemzet számára. Így *Gömbös Gyula, önmaga sem tudva, hogy mit tesz, megindítója, megteremtője annak az eléggé meg nem bélyegezhető magyar szellemnek, amely egyenesen az ország teljes megfertőzését, fasizálódását, végeredményben tehát pusztulását jelentette.*

VII. Terjed a fasiszta fertőzés. Darányi és Imrédy.

Gömbös Gyula kormányzása meghozta a maga férges gyümölcsét. Hosszasan húzódó betegség után bekövetkezett halála egy pillanatra sem állította meg az ország fasizálódásának folyamatát. Utóda, *Darányi Kálmán* csak annyival volt rosszabb nála, hogy ugyanolyan mérsékelt tehetséggel, ugyanolyan kevés államférfiúi képességgel, *már a népi politika látszatát is feladta és nyiltan feudális, reakciós kormányzását még az agresszív fegyverkezési programmal, antiszemita törvényjavaslatával is súlyosbította.*

Darányi Kálmán eredetileg Bethlen István egyik szürke kreatúrája volt, aki nyilván sohasem képzelte volna, hogy valaha is a magyar állam felelős vezetőjévé lehet, különösen olyan válságos időkben nem, mint az 1937 és 1938 esztendők. Viszont jellemző a magyar közéletre, hogy éppen ezekben az esztendőkben nem tudott jelentősebb, súlyosabb egyéniséget állítani az állam élére, mint ezt a kisméretű, szolgaian utánzó, alkalmazkodó, legjobb esetben is csak második-garnitura embert.

Európa sorsa ezekben az években fordult katasztrofálisra s ez évek megtanítottak minden józanul gondolkodó embert arra, hogy a háború réme fenyegeti a világot. S éppen Magyarország közvetlen szomszédságában, *a szövetséges osztrák állam területén folyt legintenzívebben a mérgezés,* amint hogy valóban ez is lett később a világválság nyilt megindulásának első állomása. Ha a magyar közvélemény, azaz a kormányzásra közvetlen és közvetett befolyást gyakoroló középosztály meg tudta volna érteni hivatását, akkor még módja lett volna rá, hogy a bekövetkezendő világválság korszakára valamilyen formában kedvezőbb helyzetet teremtsen Magyarország számára.

De a magyar közvélemény, azaz a magyar középosztály véleménye és józan itélőképesség — ez két külön világ, amely sohasem találkozik. *A magyar horizont határa mindenkor a Rajna volt.* A magyar szemlélet minden ipari és technikai teljesítőképesség beteljesedését Németországban, a német szervezőerőben s a német tudományban látta — s tökéletesen áldozata lett a német propagandának. A német szervezettség mögött nem látta meg a tátongó ürességet, az óriási hazugságot — azt ugyanis, hogy a nyersanyagok hiányában vergődő német ipar háború esetére légüres térbe kerül, mert ingatag és alig teherbíró alapokra épült. Makai János, aki egy kormánypárti napilap szerkesztője, számos parlamenti bizottság tagja és előadója volt, maga az eleven példa erre a teljes

félrevezetettségre. Később ő maga vallotta be, hogy hamis világképéből csak akkor eszmélt rá a valóságra, amikor hónapokat töltött kint az Egyesült Államokban és ott meglátta a különbséget a németek s az angolszászok teljesítőképessége, szakértelme és anyagi lehetőségei között. A német blöffel szemben csak akkor ismerte fel az angolszász reális erőt, kimeríthetetlen hatalmat.

Ám a magyar közvélemény nem csupán tájékozatlanságból, nem egyszerű hiszékenységből csatolta az ország sorsát Hitler szekeréhez. *Mély lelki kapcsolat, őszinte rokonszenv vonzotta ezt a középosztályt a nácizmus felé.* Mert annyit még ez a műveletlen és tudatlan, a világ dolgaiban járatlan magyar középosztály is felismert, hogy a fasizmus s annak német formája, a hitlerizmus egyaránt a reakció leghatásosabb, legerősebb védelmezője. Tisztában volt vele, hogy nem hiába támogatta az egész nemzetközi, de elsősorban a német nagytőke Hitlert — mert a nagykapitalizmus is Hitlerben látta utolsó védelmezőjét a megfeneklett termelés, s a csődötmondott elosztási rendszer folytán kialakult gazdasági válságban. A minden eszközzel elnyomott szocialista eszmék hódító erejét már önmaguk előtt sem tudták letagadni — s ennek az eszmevilágnak akartak más irányt szabni, s ennek érdekében hajlandók voltak a közép- és kistőkés mellett az egész európai zsidóságot is feláldozni. *Mert a fasizmus elsősorban és kizárólag a legnagyobb tőkések védelmi rendszere.* A kistőkés és a polgár a fasiszta rendszer uralma alatt maga is proletárrá lesz — s ez az, amit a magyar középosztály nem vett észre, hanem vakon belerohant az öngyilkos politika vonalába.

Mindennek felismerése már túlesett a magyar horizonton. *Itt a nácizmusból elsősorban a faji kérdést, az antiszemitizmust látták,* csak a zsidókkal szemben alkalmazott és intézményesített példátlanul brutális hajtóvadászatot vették tudomásul. S azok, akik két teljes évtizeden át szívták magukba a rendszeres antiszemita lázítás végzetes mérgét, könnyen és örömmel csatlakoztak a hitleri kormányszellemhez, amely az ő korlátolt vágyálmukat, a zsidóság kiirtását valósággá tette. Azt hitték, hogy ez a mellékhajtás a nemzeti szocializmus főkívánsága s nem vették észre a kisexisztenciákra háramló veszedelmeket. Viszont felfigyeltek rá, hogy a Harmadik Birodalom terrorvilágában megszűnt a nyilt osztályharc, nincsenek bérsztrájkok, nincs szabad munkásszervezkedés. Ez önmagában már elegendő volt számukra ahhoz, hogy a nácizmusban a nemzet, azaz az ő nemzetük, a középosztály, a gentry s a hitbizományok nemzetének megmentőjét lássák, szemben a marxista vörös veszedelemmel. *Mert ezek az urak nem féltek semmitől, sem a felelősségtől, sem önmaguk lelkiismeretétől, nem féltek az isteni igazságszolgáltatástól, vagy a német imperializmustól — egyedül a marxizmustól rettegtek.* S jól tudták, hogy miért kell félniök tőle, mert ők mindenkinél világosabban érezték, hogy a mult és jelen kormányzatok, az ő kormányaik milyen bűnösek, milyen mélyen vétkesek a dolgozó magyar milliókkal szemben.

A félrevezetett s a lelke mélyén kapzsi, rosszindulatú gentryhivatalnok-középosztály réteg önmaga hatalmi helyzetének megvédése mellett igen jelentős és komoly anyagi hasznot is remélt — s nem alaptalanul — a maga számára az intézményesített zsidóüldözésekből. Erkölcsi gátlások nem merültek fel, humanitárius

aggályok, önmaguk állitólagos alkotmányos szemlélete semmitől sem tartotta vissza őket. Nem lehet azt sem tagadni, hogy ez a légkör, amely betöltötte az egész országot, gyakran megfertőzte a szegényebb rétegeket is, s a szervezetlen dolgozók tömegében sokan hitték, hogy a nemzeti szocializmusnak valóban eszmei köze is van a szocializmushoz, a szocialista eszmékhez, s az alacsonyabb sorban élő tömegek érdekeit védi a tőkével szemben. Sokan akadtak, akik a maguk sorsának javulását várták és remélték a nácirendszertől, s beálltak támogatói, hívei közé. S mindehhez járult a végzetes magyar snobbizmus — de ezúttal ismét a fordított előjellel: mindenki boldogan fogadta, hogy a zsidóságban akad egy mindenkinél alacsonyabbra klasszifikált, megvethető, lenézhető réteg. Ez emelte minden alacsonyrendű ember önérzetét s arra késztette, hogy szabad érvényesülést engedjen ennek az örvendező érzésnek. A zsidó legyen valóban szabad préda, helyezzék törvényen kívül, szorítsák ki helyéből — hogy más ülhessen oda!

Az önálló gondolkodáshoz nem szokott tömegember, a szocialista iskolát nem ismerő kispolgár nem vett tudomást a zsidóság keretén belül is meglévő osztályrétegeződésről. Nem látta, hogy a zsidók nagy többsége maga is a keserű és megalázott, kizsákmányolt proletáréletet éli, hogy verejtékezve és nyomorúságosan keresi meg a maga kenyerét; — ők csak a gazdag zsidóságot látták, csak a bankárt, a nagyiparost, a nagykereskedőt vették észre. De nem tudták azt sem, hogy *az igazi kapitalizmus nem ismer nemzeti vagy faji különbséget s hogy szolidaritása minden ilyen mesterséges gátat áthidal.* A feudális nagybirtokos és a zsidó nagytőkés érdeke azonos. A feudalizmus csak a földnélküli proletárban látja a maga ellenségét, míg a zsidó nagytőke természetes szövetségese. *A zsidó nagytőke a zsidó proletárt éppen úgy sorsára bízza, mint a keresztény nincstelent.*

A néptömegek, a mesterségesen tudatlanságban tartott néptömegek előtt mindez persze ismeretlen maradt. *A végső leszámolás órájának közeledését érző magyar feudalizmus szövetkezett tehát a fasizmusokkal s önző érdekeinek védelmében az ő sorsukhoz kötötte a magyar jövendőt is.* Ennek a folyamatnak első nagy és megdöbbentő jelzőköve volt az a nap, amikor az ország első vármegyéjében, Pest vármegyében a kormányzópárt támogatásával! *Endre Lászlót* választották meg alispánnak.

Ez a tény önmagában is azt jelentette, hogy az ország már letért a józan ész megőrzésének látszatáról is és egyenesen rohan a teljes pusztulásba. Endre megválasztása azt jelentette, hogy néhány évi szünetelés után ismét az önkényeskedés, a törvénytelenség, a szabálytalanság, az egyenlő mérték gátlást nem ismerő félretétele került a közigazgatás előterébe s ezzel *az ország olyan lejtőre siklott át, amelyen már alig képzelhető a megállás.*

Megállás többé valóban nem is volt. A magyar kormány már néhány hónappal Endre megválasztása után végzetes és döntő lépésre határozza el magát: *kilép a Népszövetségből, lázas fegyverkezésnek lát, nyiltan bevezeti az általános védkötelezettséget, s végül Németországot kivéve, megelőzve minden más európai államot, beterjeszti az első zsidók ellen irányuló törvényjavaslatot.*

Az ezután következő események már nem érdemelnek meg külön elemzést, s inkább a krónikásra tartoznak. Ausztria tragédiája, Darányi halála, Imrédy Béla kormányalakítása, az első zsidótörvény megszavazása — mindezek csupán jelzőállomásai az immár feltartóztathatatlan zuhanásnak.

Külön figyelmet talán csak *Imrédy Béla* személye érdemel, mert ő, a svábból lett magyar nacionalista vezér, ennek a beteg és fekélyes korszaknak talán legbetegesebb és legfekélyesebb lelkű figurája. Elszántan gonosz keselyűarca betegesen hiú, galádságoktól vissza nem rettenő, ízig-vérig pathologikus lelki alkatot fejez ki. S e sok veszedelmes és visszataszító tulajdonság kártékonyságát csak fokozza, hogy Imrédy valóban európai kultúrájú ember, nagytudású pénzügyi szakértő, s távolról sem tehetségtelen ember. De attól való rettegésében, hogy zsidó „vérbeütése" miatt leszorulhat a magyar közélet porondjáról, a tébolyultak szenvedélyességével, akár a középkori marannusból lett inkvizitorok, egyre szélsőségesebben zsidóellenes területekre hajszolja önmagát. Persze azért annyira nem elvakult, hogy akárcsak egyetlen nagybirtok-nagytőkeellenes javaslattal állt volna elő, de annál inkább sietett Magyarországot eladni, még pedig szőröstől-bőröstől eladni Hitlernek. Az a végzetes és korlátolt politika, amelyet Imrédy 1938 őszén, a cseh válság idején követett, a világ minden kultúrnemzete előtt csak szégyent hozott a magyar nemzetre. Beállt a német erőszak zsoldjába és segítette leteríteni a függetlenségéért küzdő, demokratikus csehszlovák köztársaságot. Holott Imrédynek, a nyugati világ gazdasági erejét ismerő nagy pénzembernek tudnia kellett, hogy ha kenyértörésre kerül a sor, akkor Hitlernek nincs és nem is lehet reménye a végső sikerre. *Amikor tehát Imrédyvel az élen a magyar középosztály segített ledöfni Csehszlovákiát, nemcsak önmaga „lovagias" hagyományait tagadta meg, hanem következményeiben végzetes lépést tett.* Ennek a lépésnek egyenes vonalban követhető következménye az ország teljes pusztulása, Budapest leromlása, s sok százezer ember halála.

S ceterum censeo, ismételjük: az ország közvéleménye néma, ítélete nincs, hacsak annak nem vesszük a nagy ünneplést, amelyet a Hitler-féle zsarolás árnyékában és védelmében visszaszerzett Felvidék elnyerése alkalmából rendez Horthy, Imrédy — és Hitler tiszteletére. Nem szólalt meg benne a józan ész, s nem ismerte fel, hogy Csehszlovákiát, ha nem lenne, akkor a magyar kormánynak kellene megalkotni, mert így elővédet tól önmaga, s a már újabb támadásra készülő német ragadozó közé.

A külpolitikának ezzel a részével Imrédy egyáltalán nem foglalkozik — ő csak a mai napot nézi, csak önmaga személyi sikerét tartja szem előtt. Mikor a magyar haderő az első bécsi döntés után bevonul Kassára, Imrédy lelke mélyén is nagy államférfinak érzi magát. S Magyarország népe ugyanakkor hajlandó elhinni, hogy valóban Imrédy sikeréről van szó, s nem arról, ami a valóság: hogy Hitler ezzel új stratégiai állást hódított magának, mert a lekötelezett magyar kormány teljesen kiszolgáltatott, védtelen eszközzé lett a német imperializmus szolgálatában.

VIII. A második világháború.

A bécsi döntést követő hónapok Magyarországon a rohamos fasizálódás jegyében teltek el. Alig félévvel a zsidótörvény megszavazása után, 1938 karácsonyán, Imrédy már újabb és egészen jelentős mértékben szigorúbb javaslattal állt elő, mint mondta, azért, hogy „kifogja a szelet a vitorlából." Tudatosan hamis érvelése nem hökkentette meg a mögötte felsorakozó kormánypárti többséget, s nem ejtette gondolkodóba a keresztény magyar középosztályt sem. Nem gondoltak rá, hogy Imrédy még néhány hónappal azelőtt az egész magyar szélsőjobboldali szervezkedés letörésére készült, s nem töprengtek azon, hogy mi késztette most a hirtelen jobbratolódásra. Amit eléjük hozott, azt kritika nélkül fogadták, s sem kétségek, sem lelkiismereti aggályok nem merültek fel bennük. Gondot csak az okozott, hogy a náci-uralom látszólagos sikereitől megkótyagosodott Imrédy egyszerre nyílt diktatúrát akart bevezetni — az addig álparlamentarizmussal leplezett diktatúra helyett. Az ősi grávámen-politika szelleme támadt itt fel a magyar köznemességben, az utolsó évek sötéten reakciós elemei, Sztranyavszki Sándor (Gömbös választási vezére) és társai ellenzékbe vonultak, hogy Imrédyt megbuktassák. A buktatás még így sem sikerült — Imrédy házfeloszlatással fenyegetőzve visszahódított annyi szavazatot, hogy a többséget valahogy biztosította a maga számára, de azért sorsa már meg volt pecsételve, pusztúlnia kellett a hatalomról, mert a feudalizmusban felmerült a jogos gyanú, hogy Imrédy komolyan veszi a náci-jelszavakat és képes diktatúrájával valóban hozzányulni a földhöz. Erre következett a feudális urak összeesküvése, amely kiderítette Imrédyről a legsötétebb bűnt: valami zsidó vér csörgedez ereiben. Állítólag csak egy dédszülő, de az is lehet — horribile dictu! — hogy egy nagyszülő. Ez mindennél súlyosabb bűn, ebbe okvetlenül bele kellett buknia.

S Imrédy bukása ismét a *nyílt feudalizmust* segítette vissza az uralomba, mikor Teleki Pál lett a kormány elnöke. Telekinek, mikor kormányra jutott, már világosan látnia kellett, hogy az európai háború elkerülhetetlen. Ha benne, s a mögötte álló törvényhozó osztályokban a leghalványabban élt volna némi nyoma annak a „hazafiasságnak", amit oly fennen hirdettek, ha a haza fogalma nem merült volna ki számukra önző osztályérdekeik megvédésében, hatalmuk megtartásában, akkor nyomban teljes fordulatot adott volna a magyar külpolitika irányának, s minden áron le kellett volna térnie a német orientáció útjáról.

De akkor sem Telekiben, sem a magyar történelmi osztályokban nem volt található nyoma sem a lelkiismeret megmozdulásának, nem láttak túl a maguk legszűkebbreszabott érdekeinek határvonalán. Nem merült fel a magyar történelmi osztályokban az a gondolat, hogy a német agresszió ellen a többi kisállammal összefogva igyekezzék szembehelyezkedni, hanem arra készült, hogy a német fegyver védelme, a nácizmus durva hitszegésének fedezete mellett maga is apró rablóhadjáratokra induljon. A bécsi döntés után hat hónappal így szerezte meg Kárpátalját, amikor Hitler a legsúlyosabb szószegést elkövetve, bevonult abba a Csehszlovákiába, amelynek függetlenségét ő maga is szavatolta.

Hol volt az ország józan esze? Hol volt az uralkodó osztályok évszázados politikai rutinjának nyoma? Hol maradt a jövőt józanul áttekintő politikai orientáció? Nem is hihető, hogy a magyar uralkodó osztályok nem látták tisztán a német szándékokat, amelyeket minden ujságotolvasó, elfogulatlan szemlélőnek is látnia kellett. Mert félreismerhetetlen volt a folyamat, amelyet Hitler Ausztria lerohanásával, majd Csehszlovákia leigázásával indított meg.

A nemzetiszocialista kormányzás a gazdasági és erkölcsi csőd szélére jutott. Vagy tudomásul kellett vennie teljes bukását, vagy olyan erőszakos lépést kellett tennie, amely ideiglenesen átsegíti a válságon, s aztán majd a harc alatt eldől, hogy hoz-e az erőszak új rablási területet, vagy külső erőszak visszacsapása dönti-e meg a rendszert. *A diktatúrának szükségszerűen háborúra kell vezetnie — ez minden szocialista számára világos igazság volt.* Mónus Illés elvtárs már az 1937. évi pártkongresszuson tartott nagy beszédében világosan leszögezte ezt, s rámutatott, hogy a történelmi szükségszerűség s a gazdasági kényszer az önmagában bukásra ítélt diktatúrát feltétlenül háborúba, még pedig támadó, hódító háborúba sodorja. S ha a szocialisták már 1937-ben biztonsággal felismerték a történelmi folyamat kényszerítő parancsát, mennyivel félreérthetetlenebbül kellett volna látnia ezt 1939-ben a külügyi szolgálat egész apparátusától informált magyar kormánynak!

Mennyivel világosabban kellett volna ismernie a német erő és képesség határait — s az angolszász népek kimeríthetetlen erőforrásait azoknak a férfiaknak, akik európai szemléletű, képzett és az állam vezetésére hivatott politikusoknak tartották magukat.

S nem is lehet kételkedni benne, hogy olyan emberek, mint Teleki Pál, Bethlen István, vagy Károlyi Gyula világosan látták az ország teljes romlásának fenyegető rémét. Annál súlyosabb a bűnük, annál nehezebb felelősség terheli őket azért, hogy nem kíséreltek meg semmit, ami a nemzetet kiszabadíthatta volna annak a fasiszta orientációnak karmai közül, amellyel eredetileg ők maguk szőtték, ápolták a barátságot.

De a magukfelidézte szellemeket már nem lehetett többé elaltatni. A fasizmus dicsőítésének hosszú, sok esztendős korszaka, a rendszeres antiszemita lázítás már annyira megfertőzte az ország lelkét, hogy azt már kigyógyítani nem lehetett. A rosszhiszemű irredenta propaganda után már nem lehetett egyszerre azzal előállni, hogy kibékülünk a szomszéd államokkal, s közös védelemre rendezkedünk be az ellen a fasizmus ellen, amelynek eddig csak dicsőítője, segítője, szövetségese és haszonélvezője volt az ország

uralkodó rétege. Mert ez a közös védekezés — kétségtelenül orosz orientációt jelentett volna. *S az urak sokkalta jobban féltek a szocialista Szovjetuniótól, mint a hitleri pokoltól.*

A nácizmussal lehet alkudni, a fasizmus meghagyja a birtokot, nem bántja az egyházak vagyonát, nem szorítja korlátok közé a valódi nagytőkét — ennek folytán erre a kártyára kell feltenni önmaguk, s önmagukkal együtt az egész ország sorsát is. És nem akadt köztük egyetlen ember sem, aki felismerte, s bevallotta volna, hogy Magyarország ismét, ezúttal saját, önkéntes elhatározásából a rossz, a vesztes, az erkölcsi tekintetben hitvány oldalra állt? Dehogy nem akadt! Csakhogy ez a középosztály önző, erkölcstelen és mindenekfelett gyáva volt, s nem mert porondralépni a maga késői felismerésével. Titokban, alattomban, suttogva, négyszemközt fejezte ki aggodalmát az a kevés ember, aki tisztán látott — nyilt programmot hirdetni a németek, s rendszerük ellen senki sem mert. Nem mertek szembeszállni a német-sváb vonallal még akkor sem, amikor Hitler a magyar úriosztályok számára oly veszedelmes útra lépett, mint a szovjet—német megnemtámadási szerződés megkötése. Aminthogy a magyar sajtónak egyetlen hangja sem volt a német katonacsizmák durva léptei alatt haláltusáját vívó, s oly soká testvérnek hirdetett lengyel nép védelmére sem.

A lengyeleket Hitler leigázta és valósággal kipusztításukra készült — a magyar—lengyel barátság hirdetői kevés kivétellel behunyták szemüket, bedugták fülüket és hallgatagon tudomásulvették a befejezett tényeket.

És az a nagyon kevés ember, aki legalább eddig tisztán látott, a német hadigépezet megindulásakor megbűvölten áldozatul esett a német legyőzhetetlenség felületes és esztelen lázálmának. Nem tudták a magyar uralkodóosztályok, hogy Hitler a háború kitörésekor már elérte hadikészülődéseinek csúcspontját, hogy erejének, termelőképességének végső határáig jutott el, amikor az angolszász országok és a Szovjetunió még jóformán számba sem vették erőforrásaikat, még meg sem indították mérhetetlen gazdasági erejük óriási gépezetét? Avagy nem ismerték a magyar kormányférfiak a történelem tanulságait és a gazdasági törvények kérlelhetetlen érvényesülését? Nem merült fel bennük egy pillanatra sem az a gondolat, hogy az erkölcsi igazság ereje előbb-utóbb diadalmaskodni fog a hazugság, ámítás és hitszegés fölött? S azt sem tudták, hogy *Magyarország a németek oldalán vívott háborúból csak veszteségként kerülhet ki,* mert ha Hitler — minden észszerű következtetést meghazudtolva — mégis győztesként kerülne ki a küzdelemből, akkor nincs többé hatalom e földön, amely a német uralkodó ösztön elé gátat állíthatna? De ha bekövetkezik az előrelátható vég, s Németország veszteségként marad a porondon, akkor Magyarország is kénytelen osztozni a Hitler-birodalom sorsában?

A kérdések ez egész tömegének fel kell merülnie, amikor politikai érettség tekintetében mérlegre kerül a magyar uralkodó osztály magatartása e végtelenül válságos esztendőkben. S ha felmerülnek e kérdések, akkor mindjárt önként adódik a válasz is: a magyar nemzet nem volt érett, nem állott a történelmi helyzet

magaslatán, s nem is kísérelte meg, hogy kiszabadítsa magát a fasizmus erőszakos, durva és embertelen légköréből.

A magyar uralkodó osztályok mitsem tettek annak érdekében, hogy a magyar ügyet különválasszák a németek ügyétől, sőt egyre fokozódó mértékben kötötték hozzá sorsukat. A magyar kormány provokáló pökhendiséggel „nem hadviselő" államnak nyilvánította magát, s az irányított sajtó útján mindent elkövetett, hogy a magyar közvéleményt a német—olasz tengely mellett befolyásolja. A német brutalitás segítségével elért északi, majd erdélyi területvisszacsatolásokkal elkábították a nagytömegeket, s elhitették velük, hogy a német győzelem már bizonyosság. Teleki Pál 1940 nyarán már arról beszélt a képviselőházban, hogy az ország termelését fokozatosan vissza kell vezetni a békegazdálkodásra, mert „minden ok megvan annak feltételezésére, hogy a háború igen gyorsan végetér". S ez a gyors vég csak német győzelmet jelenthetett volna akkor, amikor közvetlen a franciaországi hadjárat után Hitler Anglia megrohanására készült.

Pedig akkor már elhangzott Churchill emlékezetes nyilatkozata Hitler békekísérletére, hogy nem hajlandó vele megegyezni, s hogy a brit birodalom háborús elszántságát Franciaország bukása sem ingatja meg. Sőt Telekinek arról is tudnia kellett — mert a világ valamennyi felelős államférfia világosan látta —, hogy Hitler előbb-utóbb nekitámad a Szovjetuniónak, s belekeveredik a maga által is oly végzetesnek ítélt kétfrontos háborúba. Mindez azonban nem volt számára elegendő ok ahhoz, hogy még idejében elfordítsa Magyarországot Hitlertől, s valóban demokratikus útra térve, az igazabb, s egyben erősebb oldalra álljon. Arra az oldalra, amely a magyar nemzettől semmi egyebet nem kívánt, mint becsületes kiállást a szabadság ügye, önmaga szabadsága mellett, s amely sohasem áhítozott arra, hogy másodrendű néppé degradálja a magyarokat, amint azt Hitler tette. Az uralkodó osztályok a maguk rosszul értelmezett érdekeinek védelmében feláldozták az egész országot.

Súlyos és semmivel sem enyhíthető bűne a magyar társadalomnak, hogy maradéktalanul szolgálta és kiszolgálta ezt a politikát. Még fokozottabban bűnösök a vezetőrétegek, a feudalizmus és a mobil tőke kapitalista haszonélvezői (nem kivéve a zsidókézen lévő nagytőkét sem), akik termelőeszközeik egész erejével a német hadigépezetet támogatták, s akik tőkéjüket a kormányzat vészthozó politikájának rendelkezésére bocsátották. *Ezek az osztályok önző és vak szervilizmusukkal végkép alkalmatlanná tették magukat arra a szerepre, amelyet mindeddig erőszakkal a kezükben tartottak.*

Holott a bűnös lépéseknek még csak a kezdeténél tartunk — a lelkiismeretlenül felületes elhatározások ideje még csak ezután következik.

IX. Jugoszlávia, a Szovjet-Unió és a magyar hadüzenet.

1941 tavaszán már némi kijózanodás észlelhető Teleki Pál politikájában, de ez a kijózanodás jóformán egyedül az ő személyére vonatkozik. A politikai életben nyüzsgő akarnokok, kis éhes páriák még egyre megbűvölten nézik a német agresszió további kilengéseit

Teleki örökbarátsági szerződést köt Jugoszláviával, de gyengének bizonyul ahhoz, hogy megakadályozza a németek magyarországi felvonulását Jugoszlávia ellen. Még erőtlenül hangoztatja, hogy Magyarország nem hadviselő állam, s nem megy tovább a németek iránti előzékenységben, mint amennyire az úgynevezett háromhatalmi szerződés kötelezi. Mégis kénytelen eltűrni, hogy a német gépesített haderő kocsijai, tankjai átrobogjanak Magyarország területén.

Teleki Pálban, de egyedül csak őbenne, az ősi arisztokratában feltámad a becsület, a józanság, az értelem szava, amikor önmaga holttestét veti a német gőzhenger elé. Öngyilkossága messze visszhangzó tiltakozás az ellen a német parancs ellen, hogy Magyarország lépjen a Jugoszlávia ellen hadatviselő államok sorába. A kijózanodás elkésett, s nem jutott túl Teleki Pál személyén. Sem maga a kormány és a mögötteálló párt, sem az ország értelmiségének nevezett osztályai nem tudták helyesen értelmezni Teleki gesztusát, s tovább haladtak azon az úton, amelyet már Teleki is végzetesnek ismert fel.

Az új kormányelnök, a rosszitéletű és minden tekintetben alkalmatlan Bárdossy László, Horthy hozzájárulásával sakál módjára nekitámadt a német orvtámadás alatt vergődő Jugoszláviának, s néhány nap alatt diadalittasan jelenthette, hogy a Bácska „visszatért". Szégyenkezés nélkül, mint győztes hirdette a kormányzat az „országgyarapító" Horthy nagy művének betetőzését: a cseh, s a román baklövések után, most a Jugoszlávia ellen vállalt hadjárattal végleg eladták az ország függetlenségét, becsületét és szabadságát Hitlernek. S nem gondoltak rá, hogy elkövetkezik az óra, amikor majd Hitler benyújtja a számlát, s követeli az ellenszolgáltatást.

A visszacsatolt Bácskában pedig példátlan brutalitással lépett fel a magyar kormányzat. Csendőrök és katonák egyaránt a legdurvábban terrorizálták a lakosságot, s az egykori feudális birtokokról rendre kirakták az odatelepített parasztságot. Ez történt

többek között Albrecht főherceg egykori birtokán is, ahonnan az új telepeseknek 24 óra alatt kellett eltávozni, anélkül, hogy vagyonukból bármit is magukkal vihettek volna. A népi szólamok hangoztatásával uralkodó réteg a nagybirtokos Albrecht érdekeit védte a szegény földműves telepesekkel szemben.

Milyen hihetetlen rövidlátás, milyen határtalan elvakultság, önteltség és ostobaság egyetlen intézkedésben! Benne van minden rossz, ami ebben a helyzetben egyáltalán elkövethető volt. Politikailag hibás, szociális szempontból kártékony — így kormányzott a magyar feudalizmussal szövetkezett középosztály. Ezt a kormányt tűrte maga fölött az ország, ennek a parancsait követték és helyeselték a magyar sajtóban, ezt éljenezte a magyar egyetemi fiatalság.

A bajok legfőbb kútforrása, hogy a magyar életet, már akkor is csak a zsidókérdés töltötte be. A nagy előnyökre, s anyagi haszonra számító magyar középosztály túlnyomó többsége számára csak ez volt a probléma és nem az, hogy mit csinálnak a csendőrök a bácskai szerbekkel. S miközben Újvidéken magyar hivatalos hatóságok elkövették, megrendezték a magyar történelem legszégyenletesebb gonosztettét, az ország lakosságának álláshajszolással, strohmannsággal és gyors meggazdagodással elfoglalt lakói figyelemre sem méltatták, hogy délvidéki hatóságaik az ország végveszedelmét idézik fel. Mindez a hazatért, várvavárt hűséges bácskai lakossággal történt, s ez bizonyítja, hogy a hivatalos Magyarország milyen kevéssé vette komolyan a magahirdette szólamokat a szentistváni eszme összefogó erejéről, megbonthatatlan igazságáról.

Pedig nyiltan szembe kell nézni a valósággal. 1944 március 19-e előtt sem emberi, sem politikai vonatkozásban nem történt alávalóbb és kártékonyabb gaztett Magyarországon, mint az újvidéki eset. Tudjuk, hogy néhány elállatiasodott katonatiszt — tehát a magyar középosztály színe-java — néhány nap alatt többezer újvidéki szerbet és zsidót mészárolt le a legkegyetlenebb módon. Tudjuk, hogy az áldozatokat teljesen kifosztották, s tudjuk, hogy a tisztek a városra kivetett hadisarc jelentős részét elsikkasztották. A magyar közélet pedig ezen a téren nem egyszerűen bűn ősnek, vétkesnek, hibásnak bizonyult, hanem azt mutatta, hogy erkölcsi színvonala a közönséges gonosztevők alvilágának niveaujára süllyedt. Sem a kormányzó, sem a kormány tekintélye nem tudta időben megállítani, meggátolni ennek az újvidéki Szent Bertalan-éjszakának végrehajtását. De azt sem tudta, azt sem merte megkísérelni, hogy az ország hírnevére tapadt gyalázatot azzal igyekezzék enyhíteni, hogy a bűnösöket felelősségre vonja és példásan megbünteti. Azt hitték talán az urak, hogy ezt a dolgot agyon lehet hallgatni? Hogy titokban maradhat a többezerszeres orgyilkosság? Az eredmény persze nem sokáig váratott magára, mert az angol hivatalos körök, a világ felháborodott követelésének engedve közölték, hogy Horthy Miklóst, éppen az újvidéki események miatt, a legfőbb háborús bűnösök közé sorolták. Az egész kultúrvilág pedig megvetéssel gondolt a magyar kormányzat bácskai tetteire, s nem habozott levonni ebből a magyar nemzet egyetemére vonatkozó, s cseppet sem hizelgő következtetéseit.

S mit tett vajjon a magyar közvélemény ebben a végzetes ügyben? Hogy igyekezett valamiképpen enyhíteni a szörnyű bűnt, s bizonyítani, hogy nem a nemzet, hanem csupán néhány gonosztevő bűnéről van szó?

Semmit sem tett, semmit sem kísérelt meg. Egyszerűen napirendre tért a dolog fölött, s azon volt, hogy az egész újvidéki ügyet minél mélyebb hallgatással temesse el. Egyetlen szót, egyetlen célzást sem tűrt meg ezzel kapcsolatban, s a sajtónak egyetlen idevonatkozó megjegyzése sem kerülhetett napvilágra. A magyar közvélemény teljes egészében a kínálkozó kereseti lehetőségek felé fordult, s a zavarosban halászott.

Magyarországon a középosztály ebben a korban már önzése és korlátoltsága mellett hihetetlen erkölcsi süllyedésről is tanubizonyságot tett. A háborús termelés adta konjunktura mellett visszataszító mohósággal vetette rá magát a zsidóellenes intézkedések folytán kínálkozó pénzkereseti források kihasználására. Ez már nem politika, ez már nem egyszerű népbolondítás és nem szándékosan másirányú levezetése a szenvedélyeknek, ami a középosztály elmult korszakának vétke volt. Ez már közönséges nyerészkedés, közönséges és tudatos hullarablás volt. Valóságos tömegek szabadultak rá a munkanélküli jövedelmekre, kihasználták a zsidó kereskedők és vállalkozók hátrányos helyzetét, s alapnélküli társulási szerződésekkel, vezető állásoknak oly módon történt megszállásával, hogy a velük járó munkát továbbra is más végezze helyettük, óriási munkátlan jövedelmekhez jutottak. *S itt kiderült, hogy a zsidóellenes intézkedéseknek semmi komoly elvi alapjuk, meggyőződésből fakadó eredetük nincs.* A középosztály teljes rosszhiszeműséggel kihasználta egy kínálkozó konjunktura lehetőségét, amelyet önmaga meggazdagodására előre megfontolt szándékkal hazugságok, lázítások, s a propaganda minden veszedelmes eszközének segítségével önmaga idézett fel *Mert a nép széles rétegei, a munkásság és a földmíves proletariatus semmi hasznát sem látta a zsidóüldözésnek* és mégis az ő tömegeiket igyekeztek zsidóellenes irányban befolyásolni, hogy közben zsebre vághassák a hasznot. Nem volt itt szó a „zsidó szellem" vagy a „zsidó métely" kiirtásáról, csak az állott előtérben, hogy milyen eszközökkel lehet a vagyonos és nagyjövedelmű zsidókat minél alaposabban megzsarolni. S e zsarolási hadjárat sikeres végrehajtása érdekében ezrével és tízezrével pusztították el a zsidó kisexistenciákat, proletárokat. Ők voltak ennek az alantas hadjáratnak első és igazi áldozatai.

Ebben a helyzetben került a sor Hitler orvtámadására Szovjetoroszország ellen, s egyidejűleg a német légihaderő kassai bombatámadására. Hiszen akkor sem kételkedhetett benne senki, hogy a támadást csak a németek rendezhették, mert a szovjetnek semmi érdeke sem lehetett benne, hogy maga ellen háborúba csalogassa Magyarországot. De ami utána történt, illetve nem történt, az azután döntő bizonyíték. A kassai bombázás után hosszú hónapok, sőt évek teltek el, anélkül, hogy valaha is akár egyetlen orosz gép szállott volna magyar terület fölé. Tehát az oroszok egyetlen egyszer bombáztak volna magyar területet, s mikor ezzel sikerült a magyar kormányt rávenniök, hogy hadatüzenjen, ezzel már el is érték a bombázás célját, s nem törődtek többet a magyarországi célpontokkal? Ilyen ostobaságot, ilyen határtalan és szemérmetlen hazugságot a világ egyetlen más civilizált népével sem lehetett volna elhitetni. De Bárdossy László jól ismerte ezt az országot, s egy pillanatig sem tartott attól, hogy hadüzenő fennhéjázása bármilyen benső ellenállásba ütközhetnék. Hihetetlen, kihívó önkénnyel, minden alkotmányos korlát felrúgásával jelentette ki, hogy az ország hadiállapotban lévőnek tekinti magát a Szovjetunióval, s nemhogy ellenzésbe ütközött volna, hanem mindenfelől csak helyeslő egyetértésre talált. A magyar munkásmozgalom száját betömték, tiltakozó szavát elnyomta a német tankok dübörgése — a történelmi osztályok pedig ujjongtak. A magyar szociáldemokrácia pártnapjain, a bizalmas megbeszéléseken, ahol nem egy ízben sikerült besurranni a rendőrkémeknek, mégis mindig újra szóbakerült a magyar kormány s a mögötte álló osztályok végzetes bűneinek sorozata, s így *a magyar munkásság a szovjet hadjárat erkölcsi alapja tekintetében egy pillanatig sem volt kétségben.* De nem volt kétségben atekintetben sem, hogy ennek a hadjáratnak milyen kimenetele lesz, mégha nem is tudta akkor elképzelni, hogy mi módon sikerül majd a Szovjetuniónak maga alá gyűrni Hitler legyőzhetetlennek látszó hadigépezetét.

A magyar törvényhozó osztályok azonban ujjongtak, mert a maguk korlátoltságában nem ismerték fel a való helyzetet. Hitler nyilvánvalóan azért támadta meg a Szovjetuniót, mert nyugaton, Angliával szemben, a londoni légiharcban tulajdonképpen már el is vesztette a háborút. Ő maga is felismerte, hogy Angliával nyersanyagok hiányában nem tud megbirkózni, s nyilván azt remélte, hogy a kommunizmus mumusa ellen indított hadjáratával a maga oldalára tudja állítani a brit világbirodalom tőkéseit. Erre irányult a gyerekes és nevetséges Hess-féle kísérlet, amely természetesen groteszk kudarcba fulladt. Hitler ekkor már világosan látta, hogy túlbecsülte a maga erejét, s csak akkor remélhet győzelmet, ha megszerzi magának az orosz föld természeti kincseit, gabonáját, olaját, érceit. De a magyar középosztály, az elbutított kispolgárság, s a lepénzelt polgári sajtó ujjongva ünnepelte a bolsevizmus elleni háborút, ugyanúgy, mint két évvel korábban a Szovjetunióval kötött megnemtámadási szerződést. Nyilvánvaló, hogy mind politikai, mind erkölcsi tekintetben ismét alacsonyrendűnek bizonyult.

X. Kállay Miklós kétszínű politikája.

1941 őszén Hitler kijelentette, hogy az orosz haderő nemcsak teljes vereséget szenvedett, hanem azt is, hogy „soha többé nem fog feltámadni". A német seregek Moszkva előtt állottak, s a náci propaganda olyan hatásosan működött, hogy nem csupán a világgal hitette el a szovjeterők teljes vereségét, hanem saját maga is elhitte hangzatos szólamait. Ugyanaz év késő őszén már meghívták a semleges sajtó képviselőit, hogy vegyenek részt a Führer moszkvai bevonulásán, sőt már el is indították a hírlapírókat a nagy esemény színhelye felé, amikor némi meglepetés érte őket: Moszkva nem esett el! Sőt az orosz haderő ellentámadásba ment át, délen visszafoglalta Rosztovot, míg a középső szakaszon lényegesen megenyhítette a szovjetfővárosra nehezedő nyomást. Bárdossy és kormánya azonban továbbra is hűséggel és alázatosan teljesítette Hitler parancsait s két teljes magyar hadsereget bocsátott a németek rendelkezésére. Az egyik megszálló szolgálatot teljesített, a másik pedig az arcvonalon harcolt a németek és románok oldalán.

Ukrajnában a magyar honvédség viselkedése alig volt különb a német fegyvertársénál. Fosztogattak, raboltak és erőszakoskodtak, csak éppen a szervezett mészárlásban nem vettek részt, s ettől igyekeztek távoltartani magukat. Persze ez sem áll minden vonatkozásban, mert azt a néhány ezer magyarországi zsidót, akiket főleg a Kárpátalján, de részben az ország legkülönbözőbb részeiben, szinte találomra fogdostak össze, Kamenec-Podolszknál, a bukovinai határ közelében bizony gondolkodás nélkül kiirtották. (Mikor egyesek dicsérően, sőt némi vágyakozással emlékeznek meg például Keresztes-Fischer volt belügyminiszterről, mert a németek elhurcolták, akkor jó lesz erre is visszagondolni, nehogy hamis érzelgősségek félrevezessenek.) Tehát azt sem lehet mondani, hogy a honvédség kezét nem szennyezte ártatlanul kivégzett polgári lakosok vére, de annyit javára kell írni, hogy a lengyel és ukrán lakosság rendszeres pusztításában nem vett részt. Ezt a munkát egyedül a németek látták el. De a magyar hadsereg, amely harc nélkül vonult be a már amúgyis meghódított területre — tehát az a sovány mentsége sem lehet, hogy a háború vad és véres harcaiban eldurvult —, nem állt olyan erkölcsi magaslaton, hogy le tudott volna mondani a háborútól amúgy is sokat szenvedett lakosság további kifosztásáról. Ez az

erkölcsi alacsonyrendűség szervesen összefügg az utóbbi esztendők nem kevésbbé laza erkölcsi közéletével, s azzal a propagandával, amely az emberek egy részét — faji és nemzetiségi alapon — egyszerűen kirekesztette az emberi társadalomból, s szabad prédává nyilvánította. Ha szabad a rablás egyik oldalon, akkor miért lenne erkölcstelen a másikon? A kérdés feltevése jogos, s nincs senki, aki annak logikáját meg tudná cáfolni.

Idehaza azonban néhány hónap alatt megváltozott a helyzet. 1941 decemberében a japán támadás folytán az Amerikai Egyesült Államok is belesodródtak a háborúba, s a nácik példáját követve, Horthy-Magyarország is sietve hadatüzent az angolszász hatalmaknak.

Azonban hiába voltak a nagy japán kezdeti sikerek, s hiába hangoskodtak már a nagy oroszországi győzelmekkel — a józanabb elemek, tehát a feudalizmus régi, rutinosabb képviselői, Bethlen, Károlyi Gyula és társaik, már nyiltan látták, hogy a németek ügye vesztett ügy, s vele együtt elvész az ország is — hacsak nem tud idejében teljesen irányt változtatni. Erről a meggyőződésükről sikerült Horthyt és közvetlen környezetét is felvilágosítani, s a kurtanemesből feudálissá finomodott kormányzó hajlandó is volt a helyzetet a maga reális valóságában értelmezni. Elejtette tehát az önkényesen hadatüzenő Bárdossyt, s helyébe Bethlen egyik tanítványát, a feudalizmust híven szolgáló, s hanyagul laza lelkiismeretű Kállay Miklóst ültette.

Mindig újra és újra közbe kell szúrni, hogy *mindez a magyar közvélemény legcsekélyebb részvétele nélkül, sőt értetlenségétől kísérve történt.* A magyar népmilliók sorából sem a rendszer mellett, sem ellene nem hangzott egyetlen szó sem, — hacsak nem tekintjük népi hangnak a kormánypártot, amely ugyan szintén nem értette a kormányváltozás okát, de azért komoly gondok nélkül tudomásul vette, s ahogy tegnap tapsolt Bárdossynak, úgy most éljenezte Kállayt —, aki szintén nem akarta megzavarni kisebb-nagyobb üzleteiket.

Kállay kétségtelenül nehéz örökséget vett át. Adott kötelezettségekkel, adott helyzettel, s elhatározott iránnyal kellett számolnia.

Röviddel kormányralépése előtt szavazták meg a hirhedt 1941 : XV. törvénycikket, amely *már nyiltan a náci fajvédelmi alapra helyezkedve rendezte a házassági törvényt, míg a honvédelmi törvény már kizárta a zsidóságot a fegyveres katonai szolgálatból. A magyar keresztény egyházak* maguktartására még később vissza kell térnünk, de már itt világosan ki kell mondani, hogy a házassági törvénnyel kapcsolatban — élesen szembehelyezkedve a maguk vallásának alaptételeivel és dogmatikájával — érthetetlenül gyáva és megalkuvó volt a viselkedésük.

Kállay kormányalakítása a németekkel szemben puccsszerűen történt. Illetve így történt volna, ha nincs a kormányban három hazaáruló. *Hóman Bálint, Reményi-Schneller Lajos és Barta Károly* miniszterek, Bárdossy lemondása után egyenesen a német követhez rohantak s értesítették az eseményről. A nagy sietség oka az volt, hogy őket, mint a szélsőséges német irányzat exponenseit, Kállay nem akarta átvenni az új kormányba. A német követ megértette a helyzetet, s másnap reggel repülőgépen már Budapestre

érkezett *Sztójay Döme* berlini követ *Hitler üzenetével, hogy nem szabad a három minisztert kihagyni a kormányból. Kállay és Horthy fejet hajtottak a parancs előtt s a három nyilvánvaló és szemérmetlen hazaáruló továbbra is tagja maradt a kormánynak.*

Mindez nem befolyásolta döntően Kállayt, aki első feladatának tekintette, hogy a maga jobboldaliságának igazolására újabb zsidótörvényt hozzon. Ezúttal a zsidó birtokok elvételéről volt szó, mert naivul azt hitte, hogy ezzel ideig-óráig elcsendesíti a földosztást követelő zselléreket. Ám az egész törvényt csak fedezéknek szánta amely mögé elbújhat, ha egyéb politikája miatt támadások érnék. Mert azt tudhatta, hogy minden zsidóellenes törvény az egész hangadó közvélemény helyeslésével találkozik. De egyéb kérdésekben, különösen külpolitikai vonatkozásban, Kállay veszedelmes kettős politikába fogott. Hangoztatva a szövetségi hűséget, a törhetetlen fegyverbarátságot, igyekezett észrevétlenül kivonni Magyarországot a közvetlen hadviselésből. Bemutatkozó beszédében még ugyan kijelentette, hogy vállalja az elődje által küldött hadüzenetért a teljes felelősséget (az egyetlen ilyen államférfi Európában), de azért máris elkezdett szabotálni, s a szövetségesek felé kacsingatni.

De ez a kísérletezés, ez az óvatos „hintázás" azért nem gátolta meg abban, hogy *a magyar honvédelmi kormányzat zsidóvonatkozású s a maguk nemében páratlanul kegyetlen, népjogellenes intézkedéseit jóváhagyja.* 1942 tavaszán kezdődött meg a zsidó munkaszolgálatosok kiküldése Oroszországba s erről állapította meg elsőnek a római Szentszék, hogy ez a tény önmagában is elsőrendű háborús bűnössé teszi a magyar kormányt. Ugyanis népjogba ütköző módon, első arcvonalba küldték polgári ruhába öltözött, fegyvertelen alakulatokat. *Ez a kiküldés* — mint az azóta lefolyt népbirósági tárgyalások anyagából kiderül — *határozott kiirtási szándékkal történt.* Az Oroszországba kiszállított munkaszolgálatosok tizezreinek nagyrésze valóban ott is veszett. S ebben a pusztulásban már tevékeny része van a magyar tisztikarnak s a keretlegénységnek is. Kegyetlen, durva, szadista és zsaroló tulajdonságok összjátéka veszejtette el az emberek ezreit és ezreit — hiszen hacsak valami rendkívüli anyagi áldozattal nem sikerült magukat kihuzni, akkor a rossz ellátás, a kegyetlen bánásmód, s végül a teljes katonai vereség következtében oda kellett veszniök.

A magyar társadalomnak mindehhez sem volt megjegyeznivalója s ekkor sem emelte fel tiltakozó szavát. Túrte az intézkedéseket, s még ez volt a jobbik eset. Mert a nagy többség helyeselte, jóváhagyta a rendelkezéseket — és beült a kényszer folytán elhagyott helyekre. Senki sem gondolta végig közülük azt a mély erkölcstelenséget, hogy a zsidóságot, amelyet kizártak a nemzet közösségéből, jóformán általánosan mozgósítva kényszerítik ugyanennek a nemzetnek, illetve rendszerének védelmére. Megalázták, megszégyenítették, kiközösítették őket, s végül életük igen nagyfoku kockáztatásával kellett szolgálniok azt a rendszert, amelynek győzelme az ő és övéik teljes pusztulását, kiirtását jelentette volna. A magyar életben egyetlen hang sem jelentkezett, egyetlen meghökkenés jele sem mutatkozott, s közönyösen, legjobb esetben érdeklődés nélkül mentek el a kérdés mellett, csakúgy, mint a magyar keresztény egyházak. A félig-meddig halálraítélt

munkaszolgálatosok érdekében ebben a korszakban még a mentelmi jog fedezete mellett sem hangzott el felszólalás s az országgyűlés két házában nem akadt senki, aki a védtelenül kiszolgáltatottak mellett ki mert volna állni a nyilvánosság elé.

Kállay politikája a többi vonatkozásban sem volt különb — már ami kormányzása első korszakát illeti. Sajtója rosszhiszeműen hazug és lázító volt s harsány hangon zengte a német-olaszjapán fegyverek diadalát. A „Függetlenségtől" a „Magyarországig" naponta olyan cikkek sorozata látott napvilágot, hogy még Göbbels is büszke lehetett volna rájuk. S ezt a sajtót a magyar értelmiség írta, szerkesztette és jegyezte. *Szvatkó Pál* cikkei a legnácibb németet is kielégíthették volna, s *Milotay István*, vagy *Rajniss Ferenc* uszításai megfertőzték az egész magyar középosztály amúgy is megrontott lelkivilágát. De ez a középosztály olvasta ezt a sajtót, sőt csak ez olvasta. Kedvenc lapjai közül való volt a „Pesti Ujság", amelynél alantasabb sajtótermék aligha látott valaha napvilágot. De olvasták és hittek neki, akár az „Uj Magyarságnak" — s bátran állítható, hogy ez a magyar értelmiség ilyen sajtót érdemelt, ez felelt meg igényeinek.

Ha tehát ma, a Sztójay és Szálasi rendszer borzalmai után akadnak olyanok, akik az előző kormányzati rendszereket elviselhetőknek, vagy kívánatosaknak tartják, ha azzal igyekeznek menteni a magyar politika magatartását, hogy csak a német fegyverek kényszere folytán lett olyanná, mint amilyen 1944-ben volt, akkor gondolják végig a Kállay-korszak első esztendejének kárhozatos és borzalmas bűneit. Akkor fel kell ismerni, hogy annál nemzetrontóbb és álnokabb, annál erkölcstelenebb és kártékonyabb már valóban csak a nyiltan bevallott, durva nácizmus lehetett.

Kállay Miklós politikájában akkor következett be a lényeges és teljes fordulat, amikor Európa minden tébolytól mentes embere már világosan látta a háború menetében bekövetkezett fordulatot. 1942 novemberében történt ez, amikor *Afrikában* partraszálltak az angolszász erők, amikor *Egyiptomban* szétverték Rommel verhetetlennek hirdetett seregét s utána következett — *Sztalingrád*, a német fegyverek háborúteldöntő katasztrófája.

Nem kellett hozzá nagy politikai koncepció, hogy e hármas és egymással szorosan összefüggő eseményből levonja bárki is a következtetést: afrikai partraszállásukkal az angolszászok bebizonyították, hogy tengeri hatalmuk nagyobb, mint valaha; El Alameinnél bebizonyosodott, hogy megfelelő felkészültséggel és jó hadvezetéssel meg lehet verni a németeket; s itt már érvényesült a lassan kibontakozó, de annál kitünőbben termelő angol-amerikai hadiipar minőségi fölénye a németekkel szemben.

S végül Sztalingrád megmutatta, hogy *az orosz haderő nem csupán töretlen erejű, hanem valójában csak kezdetén tart egész hatalma teljes kibontakozásának s hogy addigi visszavonulása pontosan átgondolt stratégiai tervre támaszkodott.* A sztalingrádi kudarccal a német haderő legfőbb tartópillére dőlt össze.

Ezeket a tényeket fölismerni s azokat a maguk való jelentőségében értékelni, nem érdem. Nem lehet tehát Kállay érdeméül betudni, hogy 1942 telétől kezdve élesen elfordult addigi politikai irányától. Abban a biztos tudatban, hogy Hitler valóban már el

is vesztette a háborút, Kállay nem is tehetett egyebet, mint hogy igyekezett csökkenteni a magyar háborús részvételt. De igyekezetével már elkésett!

1943 januárjában a Don-vidékre előretolt magyar seregek megsemmisítő vereséget szenvedtek. Kállay kénytelen volt a parlament nyilt ülésén bevallani, hogy az 1. magyar hadsereg szétesett és teljes fölszerelése elpusztult. Itt állt tehát Magyarország a világtörténelem leghatalmasabb küzdelmében, mint harcos fél, s nem volt jóformán egyetlen harcbavethető, jól fölszerelt hadosztálya sem. Sokszor tízezer ember pusztult el, s áldozatukat azzal a régen elkopott szólammal magyarázták, hogy Magyarország, hagyományaihoz híven, „a nyugati műveltséget védi a keleti barbárság ellen!" Náci Németország volt tehát szemükben a kultúra — s a Szovjet-Unió a barbárság!

És a magyar közvélemény még akkor is kitartott ezen az álláspontón, amikor már Kállay régen elhatározta, hogy nem engedi a nemzetet továbbhaladni ezen az öngyilkos politikai úton. De ezzel már elkésett. A fasisztaszellemű magyar sajtó annyira megfertőzte a lelkeket, hogy *nem Szvatkó Pál enyhe irányváltozására figyeltek, hanem Hubay Kálmán és cinkosai, Milotay és a hozzá hasonlók szavára hallgattak.* S mikor a közvélemény előtt is nyilvánvaló lett, hogy Kállay fokozatosan vissza akar húzódni a tényleges hadviseléstől, jobboldalról a felháborodás egész vihara csapott fel. Rettegve a leszámolástól, a magyar középosztály egyszerre megtalálta a hangját és ez a hang csak fasiszta uszítást harsogott, csak a nemzet teljes erőbevetését követelte.

Ez a közvélemény ujjongott, mikor a németellenes érzelmeiről ismert *Nagy Vilmos hadügyminiszter* német parancsra megbukott, s nem tudott betelni Imrédy beszédeivel, Milotay vezércikkeivel. A magyar középosztály, s vele az uszályhordozó polgárság és kispolgárság, minden világosan beszélő esemény ellenére esküdött a német győzelemre, Hitler csalhatatlanságára és a műveletlen, tudatlan magyar tisztikar véleményére.

Kállaynak tehát már nemcsupán kifelé kellett egyensúlyozó akrobatikáját gyakorolnia, hanem befelé, saját pártjában is állandó küzdelmet kellett folytatnia az eszelőssé lett németimádók ellen. S mivel az ország tele volt hazaáruló svábokkal, német zsoldban álló kémekkel, korrupt és haszonleső akarnokokkal, Kállay helyzete fölötte nehézzé vált. Hiszen magában a kormányban is bentültek az árulók, minden államhivatal, a hadsereg, a rendőrség, a csendőrség és a kormányzói kabinetiroda, az egész magyar gazdasági élet tele volt besúgókkal, s a kormány szigorúbb ellenőrzés alatt állott, mintha börtönből adta volna ki rendeleteit.

Itt azonban már nem kormánypolitikáról van szó, s nem az a probléma, hogy a miniszterelnök jól, vagy rosszul dolgozott-e. Itt már maga a magyar államközösség cselekedett, s a terrorista eszközökkel sem fukarkodó kormány mellett *töretlen egészében lép előtérbe valamennyi uralkodó osztály teljes felelőssége.* Mert meg kell állapítani, hogy a Kállay-kormányt az immár helyes felismerés alapján elhatározott politikai irány követésében legalább oly mértékben gátolta a magyar uralkodó osztályok elvakultsága, mint a németek erőszakosságig menő beavatkozása a magyar belügyekbe.

1943 őszére Kállayban kialakult a meggyőződés, hogy Magyarországot a lehető legsürgősebben ki kell kapcsolni a háborúból, s ellenszegülve a németek minden sürgetésének, nem engedett ki több katonaságot az országból. Azt hazudta, hogy nincs felszerelés, holott — mint azóta kiderült — volt még két teljes hadsereg kiállításához elegendő hadianyag. De Kállay ezt már nem akarta a német ügy oltárán feláldozni. Ám a magyarországi kémszervezet, (köztük igen sok katonatiszttel) pontosan tájékoztatta a németeket minden eldugott töltényről is — s ezzel hátbatámadta Kállayt.

S ennek a németbérenc szervezetnek hazaáruló machinációja még akkor sem ért véget, mikor a győzedelmesen előrenyomuló orosz erők már a Kárpátok előterébe jutottak.

1943 karácsonyán Kállay szócsöve, a „Magyarország" az újból németellenessé lett kaméleon-publicista, Szvatkó Pál tollából cikket közölt, s ez a cikk, már szinte kihívó nyiltsággal felajánlotta a szövetségeseknek az ország kapitulációját. Leplezetlenül felvetette a kérdést, hol van az az ellenség, akinek kezébe leteheti a fegyvert? Jöjjön közelebb s mi nem harcolunk ellene. (Kállay nyilván azt remélte, hogy a délfelől előnyomuló angolok előtt kapitulálhat.)

Ez a cikk, amely bejárta a szövetségesek valamennyi rádióadását, nemcsak leleplezte Kállay programmját, hanem meg is pecsételte a kormány s vele az ország sorsát is. A szélsőjobboldal sietve tájékoztatta a német kormányt a magyar hivatalos álláspontról, mert azt remélte, hogy szolgálatai fejében a német fegyverek kormányra segítik s akkor majd megindul — a szabadrablás.

E várakozásában nem is csalódott. *Nem telt el még három hónap sem s a német tankok legázolták Kállay Miklós sokszínű kormányát, de vele együtt a magyar államot, a magyar szuverénitást s a magyar dolgozók millióit is.*

Az elkerülhetetlen végzet beteljesedett. Egy negyedszázad sorozatosan elkövetett, cinikus bűneiért végül is lakolni kellett. *A magyar középosztály nem ismerte fel, hogy önző célzatú árulásával, lakájszolgálatával nemcsak az egész nemzet, hanem egyben önmaga sírját is megásta.* De míg a nemzet számára még lehet, még kell hogy legyen feltámadás, addig az ő szerepe véget ért és soha többet nem jöhet vissza.

Megbukott tehát a független Magyarország látszatát még akadozva őrző Kállay Miklós-, vagy helyesebben Horthy Miklós-rendszer, de a bukás pillanatában a magyar feudalizmus, a magyar rendi uralom, s a magyar középosztály fölött is megkondult a lélekharang.

Már csak az agónia, a haldoklás korszaka következett. S amilyen csúf és szégyenletes volt az elmult huszonöt esztendő magyar élete, olyan méltatlan, gyáva és alacsonyrendű volt a haldoklása is.

XI. 1944. március 19. és a Sztójay-kormány.

A német bevonulás, az egész ország megszállásának előzményei közismertek. Hitler magához rendelte Horthy kormányzót, akivel előzetesen közölte kívánságai, panaszai és jövőre vonatkozó követelései sorozatát. A kormányzó utazását megelőző napokban már egymásután érkeztek jelentések a német katonai alakulatok összpontosításáról a magyar határ mentén.

A kormányzó abban bízott, hogy személyes tekintélyével sikerülni fog Hitlert megnyugtatni és lecsendesíteni, hogy gyanakvását el tudja oszlatni és követeléseinek teljesítése elodázható lesz. A személyes találkozó 1944 március 18-án, kiábrándíthatta minden reménykedéséből. Hitler ugyanis oly durván lépett fel, hogy Horthy tárgyalás közben faképnél hagyta a dühöngő és ordítozó Führert. Az eseményeken Horthy utazása már nem változtathatott, mert a katonai megszállás elhatározott dolog volt. A kormányzót szándékkal visszatartották Hitler főhadiszállásán, úgyhogy csak március 19-én délben érkezett vissza Budapestre, ahol már a budai Vár előtt német SS-csapatok álltak őrséget.

A március 19-én repülőgépen, tankon s motorizált járműveken érkezett német csapatok pillanatok alatt, s minden ellenállás nélkül felborították, eltörölték, megsemmisítették a magyar állam amúgy is gyenge lábon álló szuverénitását. Törvényhozókat, lenem-mondott aktív minisztereket, újságírókat és vezető gazdasági embereket — mintegy ezer személyt — az első órákban lefogtak. Megszállták a rendőrséget, a repülőtereket, a katonai épületeket — egyszóval kézbevették az egész országot.

A magyar nemzet első próbatétele e végső válságban borzalmas, lesújtó s a legrosszabb várakozásokat is elhomályosító, csúfos kudarcot eredményezett. A durva, s a maga nemében példátlan német brutalitás az országban semmi ellenállásba sem ütközött. A budapesti helyőrség, a rendőrség, a polgári és katonai hatóságok engedelmesen fejethajtottak és azután — *továbbfolytatták szolgálatukat, ami már a betolakodott németek szolgálata volt.*

Még maguk a németek is megdöbbentek ezen a teljes morális lezüllést eláruló passzivitáson, s nem is fogadták el egyszerűen valóságnak. Itt is, ott is készen álltak rá, hogy valami ellenszegüléssel szembenézzenek, s csak napok multán nyugodtak bele,

hogy ez az ország valóban olyan, mint amilyennek az első pillanatban látszott.

Nem lehet persze mindebből arra következtetni, hogy az ország népe örömmel fogadta a németeket. Ez a lakosság nagyrészét illetően nem is felelne meg a valóságnak. De megfelel a valóságnak, hogy még az ellenállás gondolata sem merült fel senkiben, legkevésbbé a németimádattal telített hadseregben. A vitézkötéses és Bocskay-sapkás tisztek arcpirulás nélkül, szégyentelenül jártak Budapest utcáin, ahelyett, hogy az őket ért gyalázat miatt — a tiszti becsület helyes értelmezésének megfelelően — öngyilkosságot követtek volna el. Mindenesetre elfogulatlanul megállapítható, hogy a hadsereg, amely már évek óta hangadó és irányító szerepet töltött be és követelt ebben az országban, olyan gyáván, hitványan és passzívan viselkedett a nemzet végveszélyének órájában, amire a világtörténelemben is alig akad példa.

De mit is lehetett volna várni ettől a hadseregtől, amelynek tisztikara túlnyomó többségben közönséges, hadbíróság elé való hazaáruló volt? Hiszen ők maguk adtak meg minden felvilágosítást Hitler kémeinek, ők adták ki az ország katonai berendezkedéseinek, titkos fegyverkészleteinek, stratégiai pontjainak minden titkát a határunkon ugrásra készen várakozó németeknek. S ők voltak azok, akik aknamunkájukkal ellenszegültek minden olyan kormányintézkedésnek, amely a pusztulás felé rohanó országot, az utolsó pillanatban még meg akarta állítani a lejtőn.

Ez a minden izében, gyökeréig megfertőzött hadsereg, s elsősorban a svábokkal telített tisztikar hozzáférhetetlen, megközelíthetetlen és egyszerűen nem bírálható, kivételes helyet foglalt el a magyar társadalomban. A tiszti rang itt egyenlő volt a legkiváltságosabb helyzettel. Hivatali helyen, vagy magánvállalatnál, villamoson vagy a nyílt utcán, a mindennapi élet valamennyi területén élvezte ezt a kiváltságot a tábornoktól a nyálasképű zászlósig a tisztikar minden tagja. Szembeszállni vele, rendreutasítani, vagy akár óvatosan ellentmondani — már hadsereggyalázás volt, s nem is merészelte senki sem megtenni. Ez a léha, tudatlan és dologtalan, lelkiismeret és felelősségérzet nélkül élő, műveletlen tömeg abban az egyetlen pillanatban, amikor valóban hivatást kellett volna betöltenie, egyszerűen visszavonult a passzivitásba, vagy tevékenyen támogatta az országot álnok módon lerohanó „szövetségest".

A tisztikar példáját követte a polgárság is és 1944 március 20-án, mintha mi sem történt volna, minden ember ismét elfoglalta a maga munkahelyét, kinyitotta üzletét, irodáját, — folytatta ott, ahol két nap előtt abbahagyta az életet, s nem is vette tudomásul, hogy közben idegen megszállás alá került az ország.

Holott legyünk vele tisztában, hogy még ez az eleve bukásra ítélt, reménytelen ellenállás is azt jelenthette volna, hogy az ország jövője biztosítva van, s népe fennmaradását minden szabadságszerető nép európai érdeknek tekintette volna. Amint az a reménytelen küzdelem, amelyet 1934-ben Bécs szervezett munkásai felvettek és végigharcoltak a gyilkos Dolfuss-zsoldosok ellen, Ausztria most bekövetkezett feltámadásának kiinduló pontja lett,

s meggyőzte a világ minden dolgozó demokratáját, hogy az osztrák munkás a maga szabadságáért akár halni is kész, úgy a magyar ellenállás is meggyőzte volna arról a világot, hogy itt olyan nép él, amelynek nevében erőszakos zsarnokok ugyan elkövethettek hibákat, sőt bűnöket is, de amely végső fokon minden áldozatra hajlandó a maga szabadsága, függetlensége és szuverenitása védelmében.

Ez a demonstráció elmaradt, az ország nem vállalta ezt a hősi gesztust — s ezzel elvesztette azt a jogát, hogy a valóban szabad nemzetek, a demokráciáért halni kész népek rokonszenvét, megbecsülését és bizalmát igényelhesse.

Nem kevésbbé volt megalkuvó és gyáva magának a kormányzónak magatartása sem. Félre kell itt tenni minden emberi részvétet és érzelgősséget — a történelem mértékével kell mérni.

Hitler jól tudta, hogy miért igyekszik Horthyt meghagyni a maga helyén, s nem ok nélkül utasította ebben az értelemben új magyarországi helytartóját, Weesenmayer követet. *Horthy személye jelentette a jogfolytonosságot, a legitimitást, az alkotmányosság látszatát.* Nem valószínű, s nem is állítja senki, hogy enélkül a német megrohanás sikertelenné vált volna, s azt sem lehet elhinni, hogy a gyávának bizonyult nemzetet Horthy eltávolítása, vagy lemondása bátrabbá, valami hősies gesztusra képessé tette volna. De biztos az, hogy

1. *a Horthy-kultuszt oly mélyen belevitték a magyar köztudatba, hogy az ő kiállása a nemzet és a hadsereg egy részét kétségtelenül legalább is gondolkodóba ejtette, tartózkodóbbá, s óvatosabbá tette volna, míg így azt gondolta kényelmesen, hogy bizonyára nincs semmi baj, ha a kormányzó megmarad a helyén;* és

2. *merőben más színben állította volna be a világ előtt Magyarország szorult helyzetét.*

De Horthy — ha nem is hisszük róla, hogy a német durvaság kedvére való lett volna — a helyén maradt; nyilván azzal a hátsó gondolattal tette ezt, hogy mentenie kell, ami még menthető. Az eredmény az lett, hogy menteni semmit sem tudott, viszont *nevével, személyével és tekintélyével fedezett egy olyan rendszert, amely Magyarország történetének legszégyenletesebb, legarcpirítóbb és legkártékonyabb esztendőjét hozta meg.* Horthy tehát a maga negyedszázad alatt sok színeváltozást megért, túlnyomórészben alacsonyrendű és bűnös kormányzását olyan uralmi rendszerrel fejezte be, amely egyrészt rövid hónapok alatt lejáratta verejtékesen szerzett tekintélyét, másrészt végső gyalázatot hozott még az ő fejére is.

A német bevonulást követő kormányválság három napig tartott. Ennyi időbe telt, amíg Horthy meg tudott egyezni a németekkel, s azokkal a hazai lakájokkal, akik vállalkoztak a kínálkozó alantas szerep betöltésére. Az a garnitura, amely most kézbekapta a kormányt, s vele együtt a hatalmat, első feladatának tekintette, hogy megszerezze magának Hitler bizalmát. Néhány hét leforgása alatt akarta tehát helyrehozni mindazt, amit a többi nácizsoldban álló kormányok a szomszédos csatlós-államokban évek hosszú során át hajtottak végre.

A kormány ténykedése háromirányú volt, s mindegyik különkülön is elegendő lett volna ahhoz, hogy az országot teljesen lezüllessze, anarchiába sodorja.

Első feladata volt a roskadozó német haderő támogatása magyar csapattestek gyors bevetésével. Valóban tízezrével mentek ki a katonai behívók, előkerültek a gondosan rejtegetett katonai felszerelések és hadianyagok. A magyar csapatok pedig indultak ki arra a frontra, amely másfél év alatt Sztalingrádtól a Kárpátokig üldöztetve már a vak számára is tarthatatlannak, elveszettnek bizonyult. De az ostoba és mámorossá szédített magyar tisztikar abban az illúzióban ringatta magát, hogy ami nem sikerült Hitler hadseregének, azaz az orosz offenzív erő letörése, az majd a magyar katonaságnak sikerülni fog. Ostoba, bűnösen ostoba önteltség ez, amely jellemzi annak a magyar hadseregnek, a magyar tisztikarnak egész világképét, ítélőképességét. *És le kell itt szögezni, hogy nem volt egyetlen ember, egyetlen vezető katona sem, aki ez öngyilkos vállalkozás végrehajtását megtagadta volna.* Nem akadt lázadó, józan hang, amely szembe mert volna szállni azzal az irránnyal, amely a magyar érdekek világos feláldozása árán, kizárólag a német katonai érdekeket tartotta szem előtt.

Az új rendszer második feladata volt az ország megtisztítása a németellenes elemektől — bármily csekély is volt ezek száma. Ebben a munkában vezető szerepet kapott az iderendelt *Gestapo.* A méltán hírhedt és rettegett német hóhér-szervezet már kapott némi ízelítőt a magyarok hazaszeretetének komolyságáról, amikor kész listák várták, hogy kiket kell már az első pillanatokban ártalmatlanná tenni. De ez valóban csak ízelítő volt. Mert maga *a budapesti Gestapo parancsnoka jelentette ki, hogy Európa valamennyi leigázott országában szerzett tapasztalatai után szinte megvetéssel kell gondolnia a magyar nemzeti öntudatra.* A Gestapo Budapestre történt érkezését követő *nyolc napon belül ugyanis harmincezernél több, részben aláírt, részben névtelen feljelentés érkezett a Gestapohoz!* Még ennek a minden emberi mivoltából kivetkőzött fenevadnak is szeget ütött a fejébe ez a nagy tolongás és felvetette a kérdést: vajjon milyen ország, milyen nép ez, amellyel ilyesmi megtörténhetik? Mert például az ugyanígy lerohant Hollandiában az első esztendő folyamán összesen 350 feljelentés futott be a német hatóságokhoz. 350 egy év alatt — 30.000 nyolc nap alatt! Ez a két szám világosan beszél, nem kíván további kommentárt. Sőt bizonyítványnak is beillik.

A harmadik irány a németek bizalmának elnyerésére — s ez aztán tisztán szívügye is volt a rendszernek — *a zsidókérdés elintézése.* Minden ösztönös és jogos emberi felháborodás ellenére sem szabad itt abba a hibába esni, hogy ezt a végeredményében oly tragikus pusztulás-sorozatra vezető problémakört tekintsük a Sztójay-rendszer elsőrendű és csaknem kizárólagos bűnének. Mégis, már a terület első és felületes érintésekor is rá kell mutatnunk, hogy a magyar társadalom mély és fel-nem-oldozható felelőssége a történtekért talán egyetlen más területen sem ilyen súlyos, végzetes és semmivel sem menthető, mint ezen a vonalon. Mert az egész elenyészően csekély — és éppen ezért különösen tiszteletreméltó — kivételektől eltekintve, az a kormányzati irány, amely a zsidókat sujtotta (és irtotta), a magyar társadalom vezető

és irányító köreiben semmi ellenállásba sem ütközött, hanem ellenkezőleg, egyre fokozódó visszhangra talált, rokonszenvet váltott ki és megértéssel találkozott.

Sztójayék már kormányralépésük pillanatában el voltak határozva rá, hogy a magyar zsidóságot a szó legkomolyabban vett értelmében kiirtják. Átvéve a németek minden megszállott országban követett taktikáját, nem hirdették ezt a programmot, ők csak elkülönítésről és később bekövetkező kitelepítésről beszéltek. A magyar társadalom szívesen vette ezt a közlést, s nem csak belenyugodott, hanem helyeselte is. Azt a megrázkódtatást, amit egyesekben a német bevonulás ténye keltett, eloszlatta az a remény, hogy legalább végleg elintéződik a zsidókérdés.

Azután megindult a korlátozó rendelkezések valóságos áradata. Mintha az ország nem is állott volna háborúban, mintha szó sem lett volna arról, hogy az orosz seregek itt állnak a határon, mintha nem lett volna ezer és ezer megoldásra váró szociális feladat, földkérdés, gazdasági probléma — az új rendszer szinte eszelős makacssággal csakúgy ontotta magából a zsidóüldöző rendeleteket, s ezzel igyekezett „népszerűvé" tenni magát a nép széles rétegei előtt.

Amikor *a sárga csillag* először jelent meg az utcán, a magyar középosztály jobbérzésű részében feltámadt a jóízlés enyhe tiltakozása — kissé szégyenkezve, restelkedve húnyta be szemét a csúnya látvány előtt. Akadtak olyanok — persze igen kevesen —, akik a sárga csillaggal „megbélyegzett" ismerőseiknek tüntetően előre köszöntek, a villamoson átadták nekik a helyüket, s a gyengédség számos más jelével fejezték ki irányukban „részvétüket". Sajnálkoztak felettük. De ez a humánus felbuzdulás — mert sehol sem ment túl ezen a határon — csak az első napokban volt érezhető és érzékelhető. Néhány nap alatt megszokták a látványt, már nem tüntettek egyébként is megalázó részvétükkel, s elfogadták az adott helyzetet. Mert hiszen egyre jöttek az újabb és szigorúbb megszorítások. Ez volt a helyzet Budapesten.

De a vidéken már az első pillanatban, a németek bevonulásával egyidőben, *kitört a kisvárosi aljgentry egész szennyes durvasága, s a zsidók bántalmazása, bebörtönzése és kifosztása máris kezdetét vette.* A vidék ugyanis, megelőzve a kormány intézkedéseit, bezáratta a zsidó üzleteket, elkobozta a lakásokat, megcsinálta a gettókat — készen tálalta a kormánynak az áldozatokat. A kormány nem tudott olyan gyorsan intézkedni, mint amilyen sebességgel dolgozott a vidéki városok társadalma, s a falvak szolgabírái, csendőrei és jegyzői. A máskor oly lassan és hanyagul dolgozó hivatalnoksereg most egyszerre lázas munkába fogott, hihetetlen szorgalomról és teljesítőképességről tett tanubizonyságot. Budapest csak hetekkel elmaradva cammogott a vidék után, de e hetek folyamán a főváros társadalma is rájött arra, hogy a zsidó üzletek bezárása, s állásaik megszüntetése óriási lehetőségeket nyujt számára — s egyszeriben felejtve volt minden eddigi gátlása.

Elfelejtették a nemzeti önérzetet ért szörnyű sérelmet, s elfelejtették azt is, hogy az ország határán dübörögnek az orosz ágyúk, hogy feltartóztathatatlanul közeledik a számonkérés életveszélyes pillanata. Ők csak mámorosan belevetették magukat a kínálkozó alkalom kihasználásába.

A társadalomnak csak két rétege volt, amely távoltartotta magát ettől a rohamtól, s egyben távol is tudta tartani magától ezt a csúnya, vérgőzös hullámot: a szervezett munkásság és a falusi parasztság.

A magyar szervezett munkás, látva szervezetei feloszlatását, politikai pártja szétugrasztását, évtizedes vezetőinek üldöztetését, s visszaemlékezve a szocialista tanítás alaptételeire, egyetlen percre sem ingott meg a maga elutasító magatartásában. Bányászok, vasmunkások, nyomdászok, s a munkásság valamennyi rétege zárt sorokban, töretlen egységben tagadta meg az új rendszer minden csalogatását, igérgetését, csábítását. Nyiltan és szemtől szembe a rendszer vezéreivel, követelték saját szervezeteik visszaadását, maguk-választotta vezetőik szabadonbocsátását és fellépésük oly határozott, oly elszánt és erőteljes volt, hogy még a fasiszta vezetőket is engedményekre, közeledésre kényszerítette. Keresték a formát rá, hogy mi módon lehetne a szervezeteket helyreállítani, s mégis megtartani a maguk kezében a munkásság irányítását, — de eredményt elérni nem tudtak. Szabadon engedtek egy-két munkásvezért, s tették ezt abban a reményben, hogy ez majd a munkásság teljes leszerelésére és kiélégítésére vezet majd, de súlyosan tévedtek. *A szabad szervezeti élethez szokott, a szocialista tanokon nevelkedett munkásságot nem sikerült félrevezetni, nem sikerült a rendszer támogatására megnyerni.*

De ugyanilyen kevéssé sikerült a parasztságot maguk mögé állítani. A szocialista tanításoktól mesterségesen és erőhatalommal elzárt, de osztályhelyzete folytán meghatározott érdekű, józan eszű magyar parasztság, emberséges ösztönnel utasította vissza a náci hazugságot, a fasiszta brutalitást. *A falu dolgozója a rendszertől sem a maga, sem az ország számára nem várt semmi jót, s a zsidósággal szemben hozott gyilkos rendelkezések ellen csaknem mindenütt nyiltan tüntetett.* A szigorúan őrzött, éhező vidéki gettókba a falvak parasztjai hordták, csempészték be az ételeket, s titokban ők táplálták a munkaszolgálaton koplaltatott zsidók tízezreit.

Az ország fegyvertelen, tehát aktivitásra alig képes rétege, az uralkodó polgári, gentry- és hivatalnok-osztályokkal szemben tanubizonyságát adta annak, hogy *ami történik, az nem a nemzet, hanem egy kiszipolyozó, a hatalmat bitorló, önző és lelkiismeretlen, erkölcstelen és hazaáruló klikk vészthozó műve.*

A németek irányítása mellett buzgón folyt az ország átalakítása, „gleichschaltolása". Természetesen már csak tisztán náci szellemű sajtó maradt meg, s míg a városok figyelmét a zsidóproblémára terelték, s a középosztály mohó étvágyát a zsidó vagyonok és poziciók átjátszásával elégítették ki, addig módszeresen, tervszerűen folyt az ország kifosztása, javainak elhurcolása, iparának leszerelése. Nem mentesült ez alól persze a zsidóvagyon sem, mert hiszen köztudomású, hogy a legnagyobb értékeket, a legkomolyabb műkincseket a németek lefoglalták és sietve kiszállították az országból.

Közben a zsidó probléma rohamosan közeledett végső kibontakozása felé. Május végén, feltűnés nélkül, teljes csendben, sőt egyre cáfoló hírek terjesztése közben megkezdődött a vidéki zsidók deportálása. Hat hét leforgása alatt, junius végéig, *közel 700,000 em-*

bert vittek ki az országból, étel-ital nélkül, egy szál ruhában, leplombált, zsúfolásig megtömött marhakocsikban. S a városok polgárai tűrték, hogy az orvost, aki alig néhány hete még őt, vagy hozzátartozóját gyógyította, az ügyvédet, akire érdekei képviseletét rábízta, a kereskedőt, akinél bevásárlásait végezte, hogy azokat az embereket, akikkel éveken és évtizedeken át együtt élt, a szeme előtt, baromként tereljék a vágóhídra, a pusztulásba.

És nem volt egyetlen védő szavuk, egyetlen emberi gesztusuk sem a romlásnak, megkínoztatásnak, elgázosításnak elébe induló asszonyok, gyerekek és férfiak számára. Aki a legmesszebb ment a jóindulatban, az titokban talán sajnálkozott felettük, de nyiltan már azt sem igen mert. Inkább hajlandó volt elhinni a németek hazugságát, hogy „dolgozni" viszik a „dologtalansághoz szokott" zsidókat. S a magyar értelmiség elhitte, vagy úgy tett, mintha elhitte volna, hogy csecsemőket, terhes anyákat, vagy 80 esztendős aggastyánokat munkára visznek!

Erre a magatartásra nincs mentség, s nem enyhíti még a megszálló német katonaságtól való félelem sem. Mert a hosszú és borzalmas háború során a németek brutális fegyverei sok, túlsok ország népét igázták le hosszabb-rövidebb időre, *de e más népek ugyanilyen veszedelemben másképpen viselkedtek.*

Nem is kell messzire menni, mert itt van előttünk *a szerb példa.* Itt van, s joggal szégyenkezve kell visszahúzódni e példaadás előtt. De itt van Hollandia, Belgium, Franciaország és Norvégia népe is. Ők mind megmutatták, hogy *ezer és ezer útja, ezer és ezer formája van az elnyomók, a gyilkosok, a fenevadak elleni harcnak* még akkor is, ha csak az ő kezükben van a fegyver. S mind e népek akkor fejtették ki a legerősebb szabotálást, a legélesebb ellenállást, mikor még a nácihatalom szinte legyőzhetetlennek látszott, mikor csak a hit, csak a tiszta igazság tudatának ereje táplálta bennük a reményt. De itt nálunk még akkor sem volt ellenszegülés, amikor már nyilvánvaló, kétségbe nem vonható volt a német fasizmus megsemmisítő veresége. Azok a népek tehát szembeszálltak a győztessel — a mi országunk még a megvert németek előtt is fejet hajtott.

Ez a német megszállás első hónapjainak leverő, kétségbeejtő mérlege, *ez a magyar történelmi osztályok teljes csődje, uralmuk végső bukása. Nincs mentség, s nincs enyhítő körülmény a számukra — a történelem folyamatának szükségszerűen győzhetetlen ereje kimondta az ítéletet: ennek a társadalomnak pusztulnia kell. Nincs számára kegyelem — és ne is legyen.*

XII. A keresztény egyházak szerepe. Sztójay bukása és a Lakatos-kormány mentőkísérlete

Sztójayék kormányzásának alig néhány hónapja a teljes erkölcsi és anyagi csődbe vitte az országot. Az anyagi romlás szorosan összefüggött a háborúval s az egyre fokozódó erejű angol bombatámadásokkal is, de leglényegesebb részét mégis a németek módszeres rablása, rekvirálása tette ki. A német megszálló seregek igyekeztek minden titkos készletet, minden eldugott ennivalót, nyersanyagot, tartalékraktárt felkutatni. Csak a magyar falu népénél, a parasznál ütköztek ellenszegülésbe, mert a föld népe elrejtette, elásta tartalékait, elhajtotta jószágait, hogy mentse a maga s az ország számára, ami még menthető. De ez az ellenállás is csak mérsékelt sikerrel járt, mert ahogy közeledett a harctér az ország területéhez —, pedig rohamosan közeledett —, úgy fokozódott a rekviráló erőszak is.

De kifosztották — magyar állami segédlettel — a többi termelési ágat is és *elhurcolták a kereskedő áruraktárát, az ipar nyersanyagkészletét s azután nekiláttak a nagyüzemek gépi berendezésének is.* Egymás után telepítették ki nyugat felé a megmozdítható üzemeket, mind azon a címen, hogy „megmentsék az országnak". 1944 nyarának elején már egész sor hadiüzem költözött ki az országból, amikor az orosz erők még a Kárpátokon túl harcoltak a hágókért.

A sokszorosan megnövekedett állami kiadások fedezésére megindították a bankóprést s az új kibocsátású bankjegyek milliárdjaival teljesen aláásták a pénz vásárlóerejét, a pengő amúgy is gyenge értékét. A belső gazdasági élet teljesen leállott — megakadt a természetes gazdálkodás, árúcsere és termelés motorja, hajtóereje.

Az egész ország már anyagi erejétől megfosztott csődtömeggé lett, mielőtt még maga az ország területe tényleges hadszíntérré vált volna.

Az anyagi romlásnál még sokkal nagyobb méretű volt az erkölcsi romlás, amely végül is a teljes lelkiismeretlenség, a szabad rablás állapotához vezetett. *S ehhez a végső lezüllöttséghez a hipokrizis, az álszemérem s a hazudozás olyan rendszere járult, amilyent még néhány hónap előtt — holott már azok sem voltak erkölcsös állapotok — még elképzelni sem lehetett volna.*

A magyar uralkodó osztályok kezéből — miután önként átengedték a németeknek —, kicsúszott a hatalom. De az erkölcsi romlásért nemcsak a történelmi osztályok, hanem elsősorban a nagy keresztény egyházak viselik a felelősséget. *A katolikus, református és evangélikus egyházakra várt volna elsősorban a feladat, hogy fölkeltsék az emberekben a ledorongolt lelkiismeret parancsait, hogy tiltakozó szavukat fölemeljék s útját álljják annak a borzalmas vérengzésnek, amit a deportációk jelentenek.*

Mint minden nagy megmozdulás, mint minden világot átfogó eszme, úgy a vallások is elsősorban vezéreik, apostolaik és hirdetőik erkölcsi magatartásával, személyes bátorságával, s szükség esetén önfeláldozó készségével állnak vagy buknak. *Az a világnézet, amelynek hirdetői végső szorongattatás idején nem hajlandók akár életük kockáztatása árán is kitartani hitük morális parancsai mellett, eleve romlásra, pusztulásra, elsekélyesedésre van ítélve.*

A nemzetiszocialista rendszer s még inkább e rendszer gyakorlata, alapvető áthidalhatatlan ellentétben van minden keresztény egyház dogmatikai alapjával. A fajelmélet összeegyeztethetetlen a térítő hivatású kereszténységgel, s házassági alaptörvényeivel. A durva erőszak és vérengző szenvedély, a gyilkosság glorifikálása nem fér meg együtt a szeretet minden felett álló erkölcsi parancsát hirdető egyházzal. Vallásellenes és vallásgyalázó propagandájának jelszavai már eleve lehetetlenné teszik, hogy kereszténység és nemzetiszocializmus megférjenek egymás mellett. S az át-nem-hidalható ellentétek egész sorozata tette volna kötelezővé a magyarországi keresztény egyházaknak, hogy minden fegyverükkel harcoljanak a magyar fasizmus ellen.

De mindehhez hozzátartozik még az is, hogy Magyarországon a papi befolyás a lelkekre igen jelentős, az ország népének tekintélyes része áll a maga papjának szellemi és lelki vezetése alatt. Természetes fejlődés eredménye ez olyan országban, ahol még nem engedték végrehajtani az egyház s az állam különválasztását, ahol a mesterségesen műveletlenségben tartott néptömegek még nem juthattak el arra a szellemi színvonalra, hogy a maguk tudása, a maguk gondolatvilága alapján alkossanak maguknak képet az eléjük kerülő problémákról, a felmerülő új világnézetekről.

Magyarországon tehát az egyházak papjainak szereplése, ítélete és állásfoglalása egyik, vagy másik kérdésben, sokkal nagyobb súllyal esett a mérleg serpenyőjébe, mint a világ legtöbb kutúrállamában. S e fokozott jelentőségnek megfelelően, fokozott az egyházak papjainak felelőssége is, nemcsak önmaguk, hanem híveik magatartásáért, tehát az egész nemzet viselkedéséért is. S minél magasabb egyházi méltóságot tölt be valaki, annál fokozottabb, annál súlyosabb felelősség terheli; szavának, vagy hallgatásának, részvételének vagy távolmaradásának, bírálatának vagy belenyugvásának annál nagyobb súlya van.

A magyar egyházak évtizedek, évszázadok óta szoros kapcsolatban állottak a magyar feudalizmussal s a nagybirtokosokkal. A katolikus egyház a maga anyagi érdekeinek védelmében egyben

fedezte a feudalizmust is, s így a protestáns egyházak sem mondhattak le az ország feletti hatalommal rendelkező feudalizmus felé fennálló szoros kapcsolataikról.

A külföldi náci és fasiszta kormányok és országaik egyházai között napirenden voltak az éles és súlyos összeütközések, s nem titok, hogy a német fasizmus számos katolikus és protestáns főpapot internáltatott, letartóztatott, eltiltott a szószéktől, tehát nyiltan üldözött. Az sem volt titok, hogy az egyetlen nemzetközi egyház, a római katolikusok feje és lelki atyja, maga a pápa — XI és XII. Pius is — nem egy ízben a legélesebben fasiszta- és náciellenes deklarációkat tett. Sem szóban, sem rendelkezéseiben nem mulasztotta el, hogy keményen elutasítsa magától az egyház fennmaradását, létét veszélyeztető nácitanokat, náci kormányzást.

Magyarországon (ahol már világosan rámutattunk, hogy miért fokozott a keresztény egyházak felelőssége) *az egyházfők részéről egyetlen elítélő hang, egyetlen figyelmeztető óvás sem hangzott el a kereszténytelen és brutális Sztójay-rendszer ellen.* Nem tiltakozott az egyház az ország megrohanásakor, nem tiltakozott az azt megelőző idők fajvédelmi szelleme ellen, s nem emelte fel tiltakozó szavát akkor sem, amikor az egyház gyermekeivé fogadott, sőt gyermekeiként született emberek ezreit és tízezreit hurcolták ki állatmódra az országból. Hogyan lehetett volna hát szava az egyházon kívülálló, sokszázezernyi zsidó áldozatért?

Hónapokkal Sztójay kormányrajutása után megalakították a „keresztény zsidók szövetségét", amelynek feladata lett volna a konvertiták ügyét elkülöníteni a zsidóvallásúakétól, s így legalább a kiszemelt áldozatok egy részét megmenteni. Ehhez nélkülözhetetlenül szükség volt maguknak az egyházaknak segítségére. S ez a segítség annál inkább remélhető volt, mert köztudomású, hogy a Szentszék ismételten ilyen irányban utasította a magyar katholikus egyház fejét.

Ennek ellenére sem történt semmi, s az egyházak nem mertek — de valószínűleg nem is akartak — tenni semmit. Pedig nem lehet vitás, hogy a római katholikus egyháznak döntő hatalmú fegyver volt a kezében. Ha az esztergomi bíborosérsek interdictum alá helyezi az országot, ha egyházi átokkal sujtja a vallásellenes rendszert, ha bezáratja a templomokat, megtiltja az egyházi temetést, a keresztelést és a házasságkötést, ha nem lehet gyónni és áldozni, akkor Magyarországon 1944-ben még forradalmat, még lázadást lehetett volna kirobbantani. *S ha e forradalom harcai áldozatokat követeltek volna, akkor az egyháznak hagyományaihoz híven, büszkén kellett volna hirdetni, hogy ime új vértanúi is akadnak a hitnek, az erkölcsi hivatása magaslatán álló egyháznak.* S ha az államhatalom üldözte volna az egyház papjait bátor kiállásukért — ebből csak az egyház erkölcsi tekintélyének erősödése következett volna.

De, sajnos, egészen más történt. *Mikor a katholikus egyház magyarországi fejét felhívták, hogy vesse közbe az egyház egész tekintélyét a középkort is megszégyenítő brutalitások, kegyetlenkedések abbahagyásáért, akkor azt a nyilt választ kapták, hogy az egyház nem helyezkedhetik szembe az államhatalommal, mert ezzel kockára tenné az egyházi vagyont.*

Ez a történelmi tény: a katholikus egyház nem egyszerűen részese lett a felelősségnek, hanem a magyar nemzet ellen elkövetett bűncselekmények társa is.

S amint a katholikus egyház elmulasztotta kötelessége és hivatása teljesítését, úgy a másik két keresztény egyház sem állott ki az embertelenségek ellen harcolni. Sőt átvéve az új rendszer szellemét, volt *olyan főpap, aki 1944. évi húsvéti rádiószózatát „őskeresztény" testvéreihez intézte — s ezzel sokezer hívét kirekesztette a gyülekezet sorából* (anélkül, hogy az egyházi adó fizetése alól felmentette volna őket). A másik egyház iskoláiban külön tandíjat állapított meg az őskeresztény származásúak, s a konvertiták számára, s ezzel *mintegy szentesítette a nácirendszer fajelméletét.*

Csak későn, igen későn eszméltek rá az egyházak, hogy mi is történt itt a valóságban, s csak igen későn vetették latba a maguk, immár nagyon megcsappant befolyását. Amikor a lengyelországi megsemmisítő táborokba hurcolt magyar deportáltak sorsáról beérkezett az első hiteles beszámoló, mikor az a néhány ember, akinek kezéhez eljutott a birkenaui és auschwitzi halálüzemek pontos leírása, borzadva került szembe a letagadhatatlan valósággal — akkor kísérletezett a három magyar keresztény egyház a maga enyhe tiltakozásával. De akkor is csak titokban, a kormányhoz és a kormányzóhoz intézett beadványokban, óvatosan ügyelve rá, nehogy a hívek is megtudjanak valamit. Akkor történt ez már, mikor még Imrédy Béla is szükségesnek tartotta leszögezni, hogy magyar ember kezét nem szennyezi zsidóvér kiontása. (Az ő állítása persze nem érdemli meg, hogy komolyan foglalkozzunk vele.)

De az egyházaknak még ez az erőtlen, bizonytalan lépése is elegendő volt ahhoz, hogy megállítsa Endre László és hóhértársai gyilkos rohamát. Budapest határánál elakadt a deportáló gépezet. Az egyházak félénk megmozdulása is közel negyedmillió emberéletet mentett meg.

De még ennél messzebbmenő következményei is voltak ennek a lépésnek. Mert amint bekövetkezett a Sztójay-rendszer menetének első törése, egyben már világos volt, hogy a német fegyverek ellenére is van mód az egész rendszer megbuktatására, megfékezésére és félretételére.

Mindez azonban már késve jött ahhoz, hogy az országot a pusztulásba vezető úton feltarthatta volna. A pillanatnyi megtorpanás, a fékezés a meredek lejtőn már olyan időpontban következett be, amikor a harctéri helyzet már nyiltan katasztrofálissá lett, s az ország területén folytak a harcok. 1944 augusztusában, amikor Sztójay bukása után a *Lakatos-kormány* lépett hivatalba, már nem lehetett vitás, hogy az egész ország megszállásának időpontja kizárólag a szovjet hadvezetőség idevágó tervein múlik. Mihelyt ezek a tervek úgy kívánják, nincs és nem is lehet hatalom, amely e tervek keresztülvitelét akárcsak késleltetni is tudná.

Lakatos tábornok kormánya nem változtatott az ország helyzetén s így nem változtathatott a belső rendszeren sem. A náci kormányzati rendszer minden formai és lényegi tényezőjét felhasználta, igénybevette — csak éppen a budapesti zsidók deportálását nem rendelte el. Katonaságot nem rendelt vissza, a diktatúrát nem szüntette meg, a munkásszervezeteket nem állította vissza, a fasiszta rendeletek közül egyet sem hatálytalanított — semmi egyebet nem tett, minthogy megállította a magyar állami nácizmus dinamikáját, s nem követett el újabb és újabb törvénytelenséget. S közben titokban azt remélte, hogy valamilyen csoda segítségével sikerül észrevétlenül kisurranni a háborúból, letenni a fegyvert, s egyszerűen elfelejteni a multat.

A Lakatos-kormány hivatalbalépése azt igérte, hogy véget vet a fasizmusnak s ennek a várakozásnak nem tudott megfelelni. Azt a reménységet keltette az ország sorsán aggódó, kevés számú tisztánlátó lemberben, hogy jóvátesz valamit a bűnökből, s legalább útját állja a magyar haderő további harci részvételének, hogy előbb találja meg a szövetségesek felé vezető utat, mint bármely más állam.

Mindebből semmi sem lett. A Lakatos-kormány még akkor sem tudta magát döntő lépésre határozni, mikor a Vörös Hadsereg már mélyen benyomult az ország területére, mikor a román kapituláció után az orosz erők Szegednél és Debrecennél behatoltak az Alföldre.

A magyar közvélemény még ekkor sem volt tisztánlátó, még ekkor sem ismerte fel a való helyzetet. Még buzgón és híven terjesztette *a német csodafegyver legendáit,* beszélt az oxygénelvonó lövedékekről, a halálsugarakról, s a repülőgépmotort megbénító villanyhullámokról.

De amilyen megrendülés nélkül fogadta Sztójayt és kormányzását, olyan tompa közönnyel és nemtörődömséggel vette tudomásul bukását is. Érdeklődés nélkül fogadta Lakatost és társait. Pedig ugyanaz a kormánypárt állt mindkettőjük mögött. Az ország közvéleménye langyos maradt, a komoly érdeklődés jeleit sem mutatta.

De ami a magyar társadalom életmegnyilvánulásaiból kiderült, az lesújtó és elkeserítő volt. Lesújtó volt a kijárók óriási rohama, amikor mód kínálkozott rá, hogy úgynevezett kormányzói kivételezéseket szerezzenek a már amúgy is kifosztott zsidóknak. Ezek a kijárók ezreket és ezreket zsebeltek be egy-egy kivételezési okiratért. És semmivel sem voltak szerényebbek azok a kijárók sem, akik a külföldi követségek menleveleit szerezték meg, szóval olyan közvetlen életmentési akciókat hajtottak végre, amit boldogan és ingyen kellett volna vállalnia mindenkinek, ha már nem a segítés és mentés örömeért, de legalább az ország, s középosztálya jóhirnevének csekély javításáért. Önzetlen segítő alig volt, de annál több olyan akadt, aki a csillagviseléstől ilyen úton felmentett és a megjelölt házakból elköltözni akaró üldözötteket nem fogadta be, nem segítette szálláshoz, ajtót mutatott nekik — pedig akkor már nyilvánvaló volt, hogy a kijózanodott kormányzat maga segíti és keresi a mentés útját és formáját.

És végül rá kell mutatni arra a világosan kirajzolódott tényre, hogy mikor a hősi nimbusszal övezett kormányzó körülnézett az országban, hogy ha kenyértörésre kerül a sor, kire számíthat — rá kellett eszmélnie, hogy senkire. *Negyedszázados kormányzása*

utolsó napjaiban nem talált olyan híveire, akik hajlandók és elég bátrak lettek volna kiállni amellett az utolsó mentési kísérlet mellett, amely a szövetségesekkel kötendő fegyverszünetet tartotta egyetlen lehetőségnek. De ugyanakkor ezrével akadtak olyanok, akik a nyilaspárt, a bajtársi szövetség és egyéb szervezetek keretében készséggel és boldogan vállalták itt, saját hazájukban a német ügy szolgálatát.

Mikor a kormányzó a fegyverszünet előkészítésére bizottságot akart Moszkvába küldeni, kénytelen volt a kiszemelt delegáció előtt megvallani, hogy csak Szlovákián át tudja kijuttatni megbizottait, mert *nem áll rendelkezésére egyetlen olyan pilóta sem, akiben megbízik, s akinél biztosan számíthat rá, hogy gépét valóban Moszkvába irányítja s nem árulja el előre a tervet.* S hogy mennyire jogos volt ez a bizalmatlanság, az kiderül abból is, hogy ennek a valamennyi résztvevő számára életveszélyt jelentő tárgyalásnak lefolyásáról huszonnégy óra mulva már széltében-hosszában beszéltek egész Budapesten. *A kormányzó legszűkebb köre is tele volt árulókkal és kémekkel, Horthy egyetlen lépése, egyetlen terve sem maradhatott titok a németek előtt.*

S azt sem szabad elfelejteni, hogy Horthy — az illegalitásba menekült Függetlenségi Front vezéreivel folytatott megbeszélés ellenére is — csak akkor szánta rá magát emlékezetes proklamációjára, amikor már megdönthetetlen bizonyítékai voltak rá, hogy Hitler, szövetkezve Szálasival, újabb puccsra szánta el magát.

Mert hiszen maguk a nyilasok tették közzé azt az okiratot, amelyből kiderült, hogy Hitler már három héttel október 15-ike előtt, szeptember végén megállapodott Szálasiékkal. Október 15-én pedig Szálasiék, a kormányzó fiának beugratásával, s az ellene intézett orvtámadással mentek át támadásba, s provokálták Horthyt a fegyverszüneti proklamáció felolvasására.

Tehát Horthy csak a végső kétségbeesés, a kényszer hatása alatt mert kiállni ezzel a torz és nevetségessé lett gesztussal — s ennek megfelelő erejű, ezzel azonos szellemből fakadó volt az a támogatás is, amit híveitől kapott.

A magyar hatóságok, a magyar hadsereg, sőt maga a testőrség is az első két órán belül maradéktalanul cserbenhagyta addigi urát — és elmult szolgálatainak feledtetésére fokozott erővel kapcsolódott be a fékét vesztett Szálasi-banda garázdálkodásaiba.

Erkölcsi magatartás és ítélőképesség tekintetében tehát ugyanúgy csődöt mondott, mint jellem, hűség és bátorság kérdésében. A magyar társadalom fenékig romlottnak bizonyult és önmaga pecsételte meg sorsát.

XIII. Szálasi nyilas kormánya és a Vörös Hadsereg felszabadító hadjárata

Az október 15-iki események ma már világosan és tisztán állnak mindenki előtt. Ostoba hazugság volt Szálasiék állítása, hogy Horthy fegyverszüneti nyilatkozata kényszerítette rájuk a cselekvést, a kormány átvételét, mert hiszen nyilvánvaló, hogy az ő előkészített puccsuk s a mögöttük álló német erők kényszerítették Horthyt a proklamáció kibocsátására. Mert — s ez csak egy bizonyíték a sok közül —, hogyan képzelhető el a harcban álló ország kormányzója részéről, hogy a harcot beszüntető parancsot akkor adja ki, amikor még a kívánt fegyverszünetre vonatkozó kérelem elintézést nem nyert; de ebben az esetben a tárgyalások valóságban még meg sem indultak. Ezt még lehetetlenebbé teszi az a tény, hogy az addigi szövetséges harci egységei nagy tömegben tartózkodnak itt az országban, tehát mi értelme lett volna ezeket előre figyelmeztetni, hogy eddigi fegyvertársaik ezentúl majd cserbenhagyják őket, sőt ellenük fordulnak? Ez a fegyverszünet létrejötte előtt merőben esztelen lett volna s így egymagában ebből is világosan kiderül, hogy *maga a nyilas puccs váltotta ki a balsikerü rögtönzést.*

Németországnak a maga legönzőbb szempontjából kétségtelenül igaza volt, amikor bizalmatlanságot mutatott a Lakatos-kormány s azon keresztül már egyenesen Horthy személye iránt is. Túlságosan szorongatott katonai helyzetben volt már, semhogy még további kísérletezésekre módja lett volna s nélkülözhetetlenül szüksége volt rá, hogy tökéletesen szolgai, leigázott és megfélemlített ország álljon a közvetlen arcvonal mögött.

Ami azonban ebből a katonai szükségességből kifolyóan történt, az a magyar társadalom öntudatára, itélőképességére és jellemére egyaránt minden eddigit felülmúlóan elszomorító képet festett. Százával, ezrével és tízezrével akadtak emberek, akik — magyarok és svábok, nagybirtokosok és hivatalnokok, középosztálybeliek és polgárok — teljes egészében és minden fenntartás nélkül ismét a németek oldalára szegődtek. Ha nem is tekintjük az erkölcsi szempontot, pusztán amiatt, hogy a másik oldalon Horthy állott, egy negyedszázad istenített vezére, a szegedi gondolat megtestesítője, a nemzetgyarapító stb. stb. — már gondolkodóba kellett volna esniök és meghökkenni azon, hogy vajjon mi

készteti a sok vihar idején nagy rutint szerzett kormányzót ilyen 180 fokos irányváltoztatásra? Mikor Horthy kijelentette, hogy a németek vitathatatlanul elvesztették a háborút, mikor közölte, hogy Németországtól katonai segítséget kapni már nem lehet, mikor utalt rá, hogy csak saját országuk védelmének előkészítéséért a magyar földet utóvédharcokra használják és elpusztítsák — akkor mégis meg kellett volna gondolni, hogy ki az, aki világosan látja a helyzetet. Mert nem valószínű, hogy *az eddigi bálvány egyszerre „hazaáruló és zsidóbérenc" lett, amint ezt Szálasiék plakátja állította róla.*

Abban senki sem kételkedhetett, hogy Horthy, aki nemrég még dinasztiaalapítási reményekben ringatta magát, proklamációjával egész kormányzói szereplésének teljes csődjét jelentette be. Ő aki egész életét a szocialista munkásmozgalmak vérbefojtásának szentelte, most kénytelen a Vörös Hadseregtől fegyverszünetet koldulni! Horthy, aki az osztrák militarizmus emlőin nőtt fel, kénytelen teljes katonai vereségét bevallani! S félretéve minden eddigi reménykedését, tudomásul vette, hogy pusztulnia kell a magyar közéletből s szerencsésnek mondhatja magát, ha ezzel elintézi a maga ügyét.

Ennyi megalázó tartalma volt Horthy proklamációjának s a magyar „úri" társadalom nagy tömegei mégis feltételezték róla, hogy nem ő, hanem a „vérrög és talajgyökér" alpári őrültje ítéli meg helyesen a helyzetet és átálltak a nyilas-náci csőcselék oldalára.

Ennél a pontnál már valóban megszűnik az ítélkezés, a bírálat ereje — ezen a határon túl a józan ész már nem tudja követni a magyar társadalom állásfoglalását. Mert amit addig vétkezett, azt önzésből, haszonlesésből, tudatlanságból és elvakultságból tette s abban az önáltatásban, hogy zsákmányával együtt önmagát is megmentheti s hogy arra az oldalra állt, amelyikben a győzelmet remélte. De amikor a Vörös Hadsereg elérte a Tisza vonalát és Kecskemétig jutott előre, amikor a németek arcvonalai keleten és nyugaton csakúgy összeomlottak, mint a Balkánon és Itáliában — akkor vajjon miben bízott ez a társadalom? Mi volt, mi lehetett az a diabolikus erő, amely a rossznál is rosszabb, a feltétlen pusztulást jelentő oldalra sodorta őket?

A kérdésre nincs válasz és nincs magyarázat, csak a puszta tényből kell levonni a következtetést és ennek alapján kell ítélkezni. A tunyaság és önállótlanság, párosulva a jellemtelenséggel és gyávasággal, arra késztette a magyar „úri" osztályokat, hogy azok előtt hajoljanak meg, akik itt vannak a helyszínen s akikkel szemben csak nyilt harc formájában lehetne fellépni.

Nem hihető, hogy ezeknek az osztályoknak kedvükre való lett volna a nyilas alvilág; bizonyos, hogy nem is volt az. Ám tudjuk azt is, hogy katonaság és rendőrség, csendőrség és hivatalnoki kar csaknem teljes létszámában letette az esküt Szálasi Ferencre. Elenyészően csekély azoknak a száma, akik a hűségeskü letétele elől megszöktek. De akik ittmaradtak, azok mind beálltak a sorba s fejet hajtottak a „Kárpát-Duna nagyhaza" eszelős apostola előtt.

Elenyésző csekély számban akadtak csak katonák, akik olyan földrajzi helyzetben voltak, hogy Budapesttől távol lévén, szabadon meg

tudták gondolni teendőjüket és átálltak az oroszokhoz. Ezek is végigszolgálták az elmúlt kormányzatokat — de Szálasi, mint legfelsőbb hadúr — ez már nem felelt meg nekik. Ezek száma oly csekély, hogy az ő — egyébként korábbi hibáikat és vétkes toleranciájukat semmiben sem enyhítő — lépésüket nem lehet az egész magyar középosztály viselkedésére jellemző tünetnek tekinteni. A magyar uralkodóosztályok lényegében teljesen Szálasi mögé álltak s inkább elnyomták magukban az undort, az ágaskodó ellenszegülést s beálltak kopóknak a falkavadászat rohamába.

Ezekben az utolsó hetekben, a reménytelen és kétségbeesett végküzdelemben önként fölvetődik a kérdés: *gonoszsággal párosult vakság és ostobaság, vagy az életképtelenség határán mozgó gyávaság váltotta ki a magyar uralkodó osztályok magatartását.* Félesztendő távlatából, az azóta szerzett tapasztalatokból következtetve azt kell gondolnunk, hogy a gyávák száma jelentősen felülmúlta az egyszerűen ostobákét. S ne higgyük, egy pillanatig sem, hogy ilyen kegyetlenül sorsdöntő helyzetben kisebb bűn gyávának lenni, mint vaknak és ostobának.

Szálasi híveiről, a nyilaskeresztes korszak őszinte támogatóiról és részeseiről külön beszélni alig érdemes. A magyar uralkodóosztályoknak csak kétfajta embere tartozik ezek közé. A beszámíthatatlanságig buták fajtája, amilyen elsősorban maga Szálasi, báró Kemény Gábor és hasonlók, akik telve szadizmussal, hatalmi mámorral s ítélkezésre képtelen tompasággal, mohón rohantak rá a kínálkozó alkalomra s annyira nem tudták mérni a valóságot, hogy talán még komolyan hittek is a győzelmük lehetőségében. Ezek önmagukban inkább klinikai eseteknek tekinthetők, semmint jellegzetes embereknek. Hozzájuk csatlakozott azután egy fosztogató, éhes, állati, alvilágból kikerült csürhe, amely a gyilkolás és emberkínzás vérgőzös légkörében találta meg a maga kiélési formáját.

A másik résztvevő fajta a tudatosan hazaáruló, rosszhiszemű brigantik fajtája, mint Rajniss Ferenc, vagy Jaross Andor és nem tagadható, hogy ezeknek a száma igen jelentős. Írók, újságírók és színészek valóságos tömege állott be Szálasi soraiba s nem lehet szégyentelenül gondolni rá, hogy olyan kiváló művész, mint például *Dohnányi Ernő,* nem átallotta belekapcsolódni Szálasi rendszerének kultúrintézményébe. Ez az intellektuális fajta, ez a tudatos hazaáruló csoport, a Fedák Sárik, Kiss Ferencek és Milotay Istvánok csoportja, éppen az a métely, az a kóranyag, amit kímélétlenül ki kell metszeni egy nemzet testéből, ha azt életben akarjuk tartani. Ez a lelkiismeretlen, felelőtlen és zűllött csoport lélekzetvételével is terjeszti a maga mindent megölő cinizmusának, lelki anarchiájának infekcióját, egyetlen nemzet sem engedheti meg magának azt a fényűzést, hogy megtűrje önmagán ennek a roncsoló, rákos fekélynek létét.

Ám itt van most a számban legnagyobb csoport. Azoknak a tömege, akik világosan látták, tudták, hogy a főváros és az ország egyenesen rohan a végső pusztulásba, akik undorral és megvetéssel nézték a nyilas vérengzést, emberkínzást (ami már az ő antiszemitizmusuknak, az ő antibolsevizmusuknak is sok volt), de mégsem tettek ellene semmit, — még annyit sem, hogy nyiltan függetlenítsék magukat. Azon a jogcímen, hogy életük veszélyben forog,

gyáván meghúzódva igyekeztek észrevétlenül megmaradni, szürkén viselkedni, nem kiállni a sorból, nehogy fanyar arckifejezésük, megvető pillantásuk elárulja igazi érzelmüket. Siettek letenni az esküt Szálasira, siettek ellátni a munkájukat a hivatalban, s gondos n kerültek mindenkit, aki valamilyen okból gyanússá, gyanúsítottá tehette volna őket. A végleges kényszer perceiben, mikor határozni kellett, hogy elmennek-e nyugatra Szálasiékkal, csak igen kevesen tudták magukat rászánni az ittmaradásra, s gyávaságból, opportunizmusból a hivatalnoki kar legnagyobb része Szálasiékkal együtt távozott.

Nem hiányoljuk őket, s nem érezzük veszteségnek távozásukat, távolmaradásukat az ország újjáépítésének nagy munkájából. Nem ez az érzés mondatja velünk, amit mondunk. Meg kell állapítani, hogy az erkölcs mértékével mérve ez a gyávaság mindennél nagyobb bűn, s minden másnál mélyebben, súlyosabban kompromittáló az egész nemzeti társadalomra. Mert gazemberek és őrültek, szadisták és ostobák tucatjával akadnak minden országban. De az, hogy egy társadalom egész vezető rétege ilyen gyáva legyen, példátlan a világtörténelemben. Ez azt bizonyítja, hogy ez a társadalom nem képvisel államalkotásra alkalmas nemzetet — nem érett rá, hogy független országban a szabad emberek életét élje.

Hiába hivatkoznak a gyávák az életveszélyre, s arra, hogy egy-egy ember hiába fejt ki ellenállást. *Az életveszélyt ilyen helyzetben vállalni kell — ez nem oktalan hősködés, hanem egy nemzet élniakarásának egyetlen megnyilvánulása.* S hogy nem adódtak önmaguktól olyan közösségek, amelyek máris harcosan, szervezetten felveszik a küzdelmet a nemzet hóhérai ellen: ez már tökéletesen jellemző az egész országra.

Mert jól tudjuk, hogy ez átkos korban Európa kontinensének csaknem valamennyi országa végigszenvedte Hitler durva katonacsizmájának eltaposó erőszakát, s mind e szenvedő népek a maguk jellegzetes módján reagáltak a brutalizálásra.

Tudjuk, hogy *Norvégia* békés lakosságának színe-java beállt a német elnyomók elleni harcba, s német katonának tilos volt egyedül járni az utcán, mert lépten-nyomon rájuktámadtak a máskor békés élethez szokott polgárok. *Magyarországon a 10 hónapos megszállás alatt egyetlen merényletet sem kíséreltek meg a németek ellen.*

Dániában a polgári lakosság nyiltan szabotálta a nácirendeleteket, vasutakat robbantott, hajógyárakat gyujtott fel a német hadigépezet akadályozására. *Magyarországon az ellenszegülő, a gyárak berendezését védő munkásságnak a magyar hatóságok végrehajtó szerveivel, saját hivatalnoki karával kellett harcolnia minden egyes visszatartott gépért.*

Hollandiából ezrével hurcoltak haláltáborokba öregeket és fiatalokat, mert a zsidócsillag bevezetésekor ők maguk is feltűzték a sárga foltot, hogy tüntessenek az üldözöttek mellett. *Magyarországon feljelentették azokat, akik kétségbeesetten igyekeztek fejüket kihúzni a hurokból.*

Belgium kétnyelvű országában a németrokon flamandok megbékéltek a francia vallónokkal, hogy együtt szálljanak szembe, közösen szervezzék meg a földalatti mozgalmat a betolakodók ellen.

Magyarországon a magyarok gyáván meghunyászkodtak a svábok előtt, s saját országukban nekik adták, nekik engedték át az ország legfontosabb kulcsállásait.

Franciaországban maguk a németek panaszolták, hogy milyen megvetéssel, milyen elutasítóan bánnak velük a franciák, akik titkon szervezkedve az adott jelre önmaguk erejéből verték ki a németeket Párisból. *Magyarországon az emberek nem tudtak elég alázatosak lenni a németekkel szemben, s Budapest kéthónapos, példátlanul kegyetlen ostroma idején nem akadt egyetlen ember, egyetlen kísérlet sem arra, hogy hátbatámadja a város teljes pusztulását, céltalan feláldozását okozó német hordákat.*

Jugoszlávia példájával már valóban arcpirító lenne összehasonlítani a magyar polgárság magatartását. A délszláv népek államának legkülönb rétege, ügyvédek, orvosok, egyetemi tanárok, tudósok, írók és művészek éveken át viselték az erdőbehúzódott partizánélet szörnyű megpróbáltatásait, de nem nyugodtak bele nemzetük megaláztatásába. *Magyarországon a németek, s a rendszer legádázabb ellenségei sem voltak hajlandók a maguk hite és meggyőződése képviseletében a legkisebb kényelmetlenséget is vállalni.*

Azok az összefüggéstelen, rosszul szervezett ellenállási kísérletek, amelyek napfényre kerültek s amelyek irányitói a nácibanditák bosszúvágyának estek áldozatul, telve voltak árulókkal és soha meg nem közelítették a szervezett erő olyan mértékét, hogy az ellenszegülés akárcsak egyetlen esetben is nyilt harcban kirobbant volna. S nem véletlen, hogy amig Jugoszlávia egy *Broz-Tito* tábornagyot termelt ki a maga ellenállási mozgalma megszervezésére, akinek vezérlete mellett valóban súlyos csapásokat tudott mérni a náci hadviselésre, addig *nálunk egyetlen puskalövés eldördüléséig sem tudott fejlődni, megszerveződni az ellenállás.*

Nem jutottunk el idáig a fővárosban, s nem jutott el ehhez a Dunántúl sem, amikor pedig már tudták, látták, hogy mi történt az ország nagyobbik felében, hogy mit pusztítottak, romboltak és raboltak Szálasi hóhérlegényei a németek fedezete mellett.

Túlnő már ez áttekintés határán az a kép, amelyet a felszabadított ország társadalmának magatartásáról mondhatnánk. De ha végigtekintünk a visszataszító nyüzsgésbe, önigazolásba, tolakodásba merült magyar társadalmon, úgy csak megerősítve látjuk végső és szomorú ítéletünket: a magyar társadalom volt uralkodó osztályaival még az együttműködés lehetőségének reménye sem áll fenn. Az a sértődött leereszkedés, amivel a demokrácia egy-egy figyelmeztető intését fogadják, az a hangos követelőzés, amivel elismerést kérnek azért, mert nem gyilkoltak sajátkezűleg, az az önérzet, amivel hangoztatják, hogy mindig „németellenes" érzelmüek voltak — émelyítő és egyben leverő is.

Ez önmagában is elegendő bizonyíték arra, hogy az ország ebben a szerkezetében nem életképes, nem államalkotó s nem államfenntartó. Ez a nemzet, ha úgynevezett történelmi osztályait magával kell cipelnie a jövőbe, úgy aligha érheti el, aligha értheti meg a demokrácia, az igazi szabadság lényegét. *Uj nemzeti öntudat, új levegő és új erkölcs kell ahhoz, hogy valóban európai,*

valóban szabad és valóban művelt nemzet éljen majd itt a Duna-medencében.

Most csak Petőfi komor szavait lehet felette elmondani:

Élt egy nép a Duna táján
Századokig lomhán, gyáván."

91767

Légrády Testvérek RT nyomdai műintézet.
Felelős vezető: Jánosi Péter.